

Het kanton Weert tijdens de eerste jaren van de Franse overheersing (1795-1799)

door Lex Spee

Deel 1: november 1792-augustus 1797

Inleiding

In 1995 is het precies tweehonderd jaar geleden dat het Franse bewind alhier een eind maakte aan de traditionele bestuursinstellingen. De ideeën van de Franse Republiek sloten niet aan bij het politiek en sociaal traditionalisme in de veroverde gebieden. Rechtstreeks ressorterend onder Parijs aanvaardde men in Weert wel deze instellingen maar niet de stijl van de bezetter.

Middels een tweetal artikels in dit jaarboek zal, met behulp van nog niet eerder gepubliceerde bronnen aandacht worden besteed aan de rol van het bestuur ten tijde van de regeringsperiode van het Directoire [1795-1799]. Op welke wijze kreeg de bestuursuitoefening gestalte, was er tijdens deze turbulente tijdspanne sprake van medewerking of verzetten de lokale bestuurders zich tegen de uitgevaardigde maatregelen?

1. Een Frans- Oostenrijkse periode (november 1792-oktober 1794)

Na de gewonnen veldslag bij Jemappes op 6 november 1792 wachtte men in Weert op de Fransen. Onverwacht, op 8 december 1792 trokken dezen ongemerkt de stad binnen. De bevolking verwelkomde ze met enthousiasme en er werd op de markt alom gedanst en gefeest rond de vrijheidsboom. De magistraat had meteen na de komst van de Fransen de stadssleutels gegeven aan de commandant van de Eerste Divisie van het Noordleger, maarschalk de Camp. Men verklaarde zich trouw aan de orders van de Franse Republiek. De bewoners die enige grond bezaten kregen van de magistraat te verstaan dat zij per bunder land een vat haver en een bundel stro beschikbaar moesten houden in geval van Franse requisities.¹

De eerste Franse periode duurde amper drie maanden. Desondanks ontving de magistraat reeds op 15 januari 1793 richtlijnen omtrent het in te richten bestuur en de afschaffing van de heerlijke rechten. Het Franse leger kon alles gebruiken, invorderingen waren dan ook schering en inslag. De Tونغelroyse voerman Jan Moonen reed 11 dagen met paard en kar voor de Fransen. Dit eindigde op 2 maart 1793. 'De keyserse seijn aangekomen en hebben de francen agtervolgt en doen vertrecken'.² De keizerlijken waren al op 6 maart 1793 weer terug in Weert. Zij lieten de vrijheidsboom omhakken door een inwoner uit Nederweert die als 'loon' ook nog een pak slaag kreeg.³

Na de Franse nederlaag te Neerwinden op 18 maart 1793 probeerde men in Weert de aan Frankrijk geleverde karren terug te verkrijgen. Nu bleken echter de Oostenrijkers veel zaken te kunnen gebruiken.⁴

Weertenaren vergaaptten zich in april 1793 aan de zoon van de Engelse koning, de keurvorst van Hannover. Een veel minder florissant schouwspel viel eind juni 1794 te aanschouwen toen Franse krijgsgevangenen, gevluichte geestelijken en andere tegenstanders van de Franse Republiek berooid door Weert trokken.

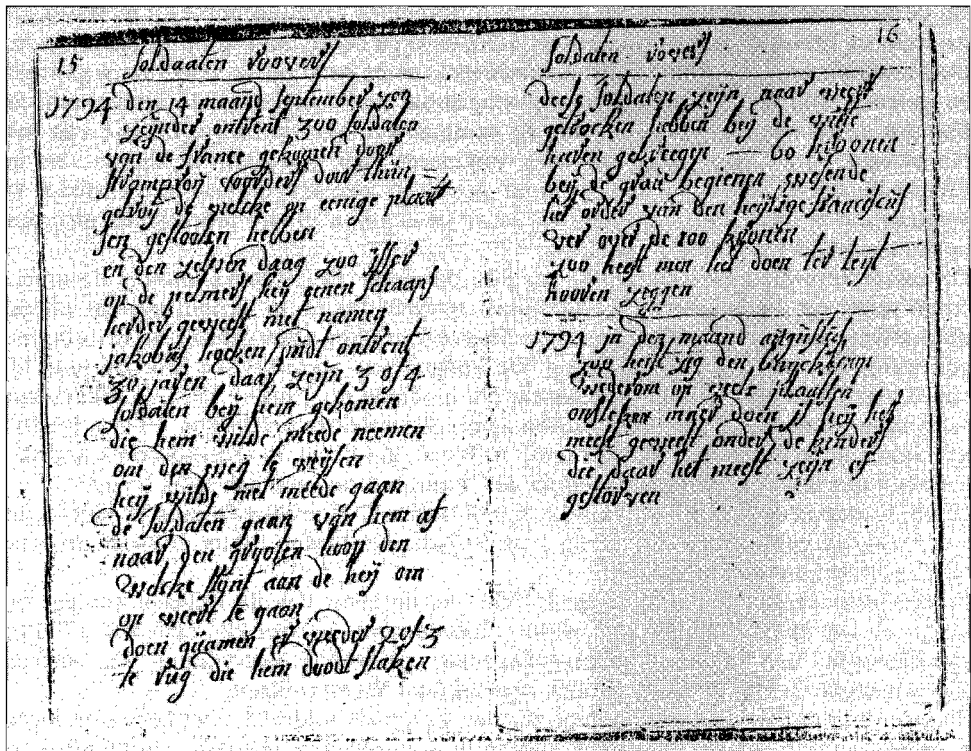
Reeds in maart 1794 had men zich op kunnen geven als soldaat bij het keizerlijk leger voor een periode van drie jaar. Ook hadden de Oostenrijkers behoefte aan pioniers en gravers. Daar het dagloon van 5 schillingen per dag vrij hoog was, en de magistraat bovendien bepaalde dat eventuele gegijzelde Weertenaren zouden worden vrijgekocht,

gingen verschillende arbeiders op dit aanbod in.⁵ De magistraat van Weert voelde zich overigens niet geroepen troepen te leveren aan keizer Frans II voor de verdediging van de Oostenrijkse provinciën waarvan hij meende dat Weert geen deel uit maakte.⁶ Deze weigering had geen gevolgen daar de Fransen de Oostenrijkers op 26 juni 1794 bij Fleurus versloegen.

De Franse troepen kwamen ditmaal niet als 'bevrijders' die met de bevolking dansten om de vrijheidsboom. Jan Moonen omschreef het als volgt: '1794 den 14 maand september zoo zeynder omtrent 300 soldaten van de france gekomen door Stramproy voorders door thungelroy de welke op eenige plaatsen gestoolen hebben en den zelven daag zoo isser op de pelmers heij eenen schaapherd geweest met namen Jakobus hoeken oudt omtrent 30 jaren. daar zeijn 3 of 4 soldaten beij hem gekomen die hem wilde meede neemen om den weg te weijsen heij wilde niet meede gaan de soldaten gaan van hem af naar den grooten hoop den welke stont aan de heij om op weert te gaan. doen quamen er weeder 2 of 3 te rug die hem doodt staken. deese soldaten zeijn naar weert getrokken hebben beij de witte heeren gekreegen 60 kroonen bey de grau begienen.... ver over de 100 kroonen. zoo heeft men het doen ter teyt hooren zeggen'.⁷

De volgende dag waren er weer keizerlijken in de stad. Hieruit blijkt dat de strijd in feite nog niet beslecht was. Op 5 oktober 1794 was dit wel het geval, de Fransen vestigden zich definitief in Weert, om er voorlopig niet uit te vertrekken.⁸

Intussen hadden in Frankrijk de gematigde republikeinen zich meester gemaakt van de uitvoerende macht, na de val van Robespierre op 9 thermidor II (27 juli 1794). De 'sans-culottes' werden door notabele burgers uit het politieke leven verwijderd.

Passage uit de aantekeningen van Jan Moonen, voerman uit Tungelroy. (GAW-DOC inv. nr. 214, 15-16).

Hierdoor kwam er een einde aan de turbulente periode van de Nationale Conventie. Haar voornaamste programmapunten, een geleide economie en een centraal georganiseerde democratie, verdwenen naar de achtergrond. Ten aanzien van het binnenlands beleid richtte de politiek zich op een stabilisatie van het bewind ten einde een eventuele contra-revolutie te kunnen keren. De buitenlandse politiek van Frankrijk was niet meer idealistisch, het recht van de overwinnaar werd zonder schroom toegepast.⁹

2. Het eerste jaar van de Franse overheersing (oktober 1794-oktober 1795)

Op 10 mei 1795 werd de Conventie overweldigd door een ongeordende, ongewapende menigte. De regeringscomités reageerden terstond. Men schakelde de aanhangers van het schrikbewind en de Jacobijnen uit. Dezen werden nu geconfronteerd met een eensgezinde bourgeoisie, van republikeinen tot aanhangers van het Ancien Régime, die beschikten over de steun van het leger. Het had de sans-culottes ontbroken aan een op klassebewustzijn gebaseerde achterban, men miste aldus een politiek strijdmiddel. Nu brak het bewind van de notabelen aan gebaseerd op het herstel van de economische vrijheid en het censuskiesrecht. De facto duurde deze situatie voort tot 18 brumaire VIII (9 november 1799), het moment dat Napoleon Bonaparte een greep naar de macht zou doen. Expliciet betekende een en ander op binnenlands terrein compromissen en gulden middenwegen, de Franse buitenlandse politiek berustte op inlijvingen en veroveringen.¹⁰ Hoewel er geen algemene consensus heerst omtrent de vraag hoe de bevolking van de Oostenrijkse Nederlanden de annexatie onderging ligt de veronderstelling voor de hand dat er geen sprake was van unaniem actief verzet. Men stond klaar om de Fransen als bevrijders van het gehate Oostenrijks regime in te halen. Desondanks waren er met name op het gebied van de religie zeker bedenkingen jegens de nieuwe overheersers.¹¹

In het eerste jaar van de Franse overheersing was er in deze gewesten sprake van een economische malaise. Deze werd nog versterkt door een uitzonderlijk strenge winter die hongersnood bracht. Waardeloze assignaten, stijgende prijzen en verplichte leveringen kleurden het dagelijks leven.¹² In feite kwam het erop neer dat men regelmatig in de buidel moest tasten. Na de eerste komst van de Fransen was dit ook al het geval geweest. De flinke vorderingen die de bezetter keer op keer oplegde werden spottend 'broederlijke afpersingen' genoemd.¹³ De betalingen met assignaten dupeerden de plaatselijke winkeliers. De soldaten die de grote weerstand ten aanzien van deze waardepapieren merkten, zochten vaak hun heil middels een betalingstruc. Men wendde voor met muntgeld te zullen betalen. Als de koopwaar gereed lag betaalde men echter snel met assignaten. De arme winkelier, die verplicht was de waardepapieren te accepteren, kon hiertegen niets ondernemen.¹⁴ Uit de kronieken blijkt ook geen enthousiasme van de bevolking voor de vernieuwingsgeest van de Fransen. Een aantal Franse gebruiken vond men vreemd. De invoering van de decadeviering, een ceremonie aan het einde van een periode van tien dagen, en het plaatsen van vrijheidsbomen in het centrum van stad of dorp werd door de bevolking met argwaan bekeken. Deze en andere 'zotheden', zoals het optreden van de Fransen tegen de geestelijkheid, kon men niet waarderen. Volgens kroniekschrijver Jan Reijners wilden de bezetters de steun van de bevolking winnen door de betaling van de tienden, een belastingvorm, af te schaffen 'vermits het grootste gedeelte der menschen altijd genegen is om te houden.'¹⁵

Hoewel in de minderheid, waren er desondanks mensen die aan hun aloude betalingsverplichtingen bleven voldoen. In Tungelroy dorste men de tiende graanschoof apart. De opbrengst hiervan werd voor de helft betaald aan de pastoor, de andere helft ging naar het klooster van de Witte nonnen gelegen in de Maasstraat van de stad Weert.¹⁶ Gebruiken en gewoonten die tijdens het Ancien Régime aan de orde waren bleven ook na de komst van de Fransen nog lang intact. Kasteelheren en pastoors bleven stellig de tienden opeisen. In de gemeenten werden nog altijd de burgemeesters gekozen die hun

oude bevoegdheden bleven uitoefenen alsof er niets was gebeurd.¹⁷ Ook in het kanton Weert bleef de bestuurstoestand lange tijd onveranderd. Het zou tot 5 januari 1797 duren voordat de eerste municipaliteit, een gemeenteraad naar Frans model, officieel werd geïnstalleerd.¹⁸ In de periode hieraan voorafgaand bleven de schepenen en burgemeesters aanvankelijk hun functie uitoefenen. Slechts met veel moeite konden de eerste republikeinse functionarissen worden benoemd. Bij gebrek aan andere middelen om te protesteren kan het weigeren van openbare ambten worden beschouwd als een vorm van passief verzet.¹⁹

3. Het eerste bezettingsjaar in Weert

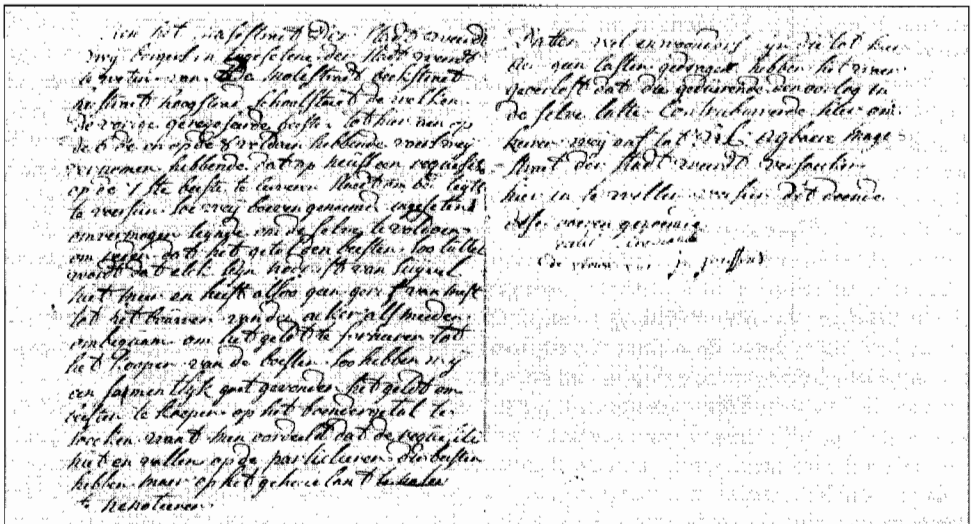
Net als elders stond ook in Weert het eerste bezettingsjaar in het teken van verplichte leveringen aan de Franse legers. Aanvankelijk begreep de plaatselijke bevolking niet waarom Franse commissarissen zo nauwgezet het aantal runderen, paarden en vruchten kwamen tellen. Het antwoord volgde echter snel: het regende opdrachten om goederen te leveren. Had men in het begin slechts een paar Franse aanplakbiljetten gezien, nu ontvingen de plaatselijke bestuurders 'gansche koffers' vol.²⁰

Meteen na de komst der Fransen benadrukte de magistraat op 15 oktober 1794 de schrale economische toestand in Weert en omstreken. Aan de opperbevelhebber van het Noordelijke leger werd gemeld dat het land volgens hen in het geheel niet vruchtbaar was en compleet afhankelijk van de eigen productie. Bij het arrondissement van Maastricht pleitte men om een eerlijke verdeling van de vorderingen.²¹ Burgemeesters deden verwoude pogingen om vermindering van de lasten te bewerkstelligen. Ook kocht men elders met behulp van gemeenschapsgelden goederen aan om de lastendruk enigszins te verlichten. Het mocht allemaal niet veel baten. De Fransen konden in principe alles gebruiken. In eerste instantie werden door hen paarden en karren gevorderd. Hooi, haver en koper werd naar een legeronderdeel bij 's-Hertogenbosch vervoerd. Bovendien diende de magistraat voor voldoende werklieden te zorgen. Met name timmerlieden werden gevraagd om bij Venlo ponten en boten te bouwen. Oorlogscommissaris Pely reageerde verbolgen over het feit dat men in Weert geen haast maakte om arbeidskrachten te leveren. Als de stad niet heel snel aan haar verplichtingen zou voldoen zou er een militaire executie volgen.²²

Hoewel men in Weert brood uit Diest naar Venlo vervoerde en trouw de zogenaamde 'zesde koe' leverde, verstreekte men echter geen koren. Dit zou later nog een staartje krijgen.²³ Ondanks het feit dat kroniekschrijver Goofers hier enigszins triomfantelijk melding van maakte ontsnapte er niets aan de waakzaamheid van de Fransen. Op 27 februari 1795 verschenen er enige commissarissen in Weert en Nederweert die op zoek waren naar graan. Deze functionarissen werden uitvoerig gefêteerd door de buitenburgemeester Adriaen Huysmans die hen kon overtuigen dat er in Weert niets werd achtergehouden.²⁴

Dit betekende in Weert en omstreken een geweldige opluchting. Eerder, 2 december 1794, was men namelijk geconfronteerd met een forse aanslag. Op die betreffende dag moest er in Weert op de markt een paardenmarkt worden gehouden waar niemand blij mee was. Franse keurmeesters eisten elk dertigste paard op. Het enige wat de bewoners overbleef was hun dieren in zo'n slecht mogelijke conditie op de markt brengen zodat de keurmeesters zich wellicht in de reële kwaliteit zouden vergissen. Vies, niet geroskamd en slecht gevoerd werden de paarden aangevoerd. Uit de paarden van Weert, Tungelroy en Swartbroek koos men er 's ochtends 24 uit. Inwoners uit Nederweert, wier paarden 's middags aan de beurt waren, hadden nauwlettend gekeken hoe een en ander verliep. Zij verwisselden hun goede paarden met de minder goede die reeds 's ochtends waren afgekeurd. Desalniettemin haalden de keurmeesters er nog 16 goede dieren uit zodat het totaal aantal geleverde paarden op 40 kwam. De burgemeester moest naar Brussel om het geld op te halen en tot eenieders teleurstelling werd er weer eens in assignaten afgerekend.²⁵

Een aantal bewoners van de stad werd het allemaal te gortig. Men stelde namens de inwoners van de Molenstraat, Beekstraat, Hegstraat, Hoogstraat en Schoolstraat een petitie op. De strekking hiervan kwam erop neer dat men veel te vaak vee moest leveren. Daardoor werd het aantal dieren veel te 'luttel' [sic] waardoor men zelf over onvoldoende zuivel kon beschikken. Het zou volgens de inwoners veel beter zijn als de stad zelf elders vee kocht en de kosten hiervan zou verrekenen met alle grondbezitters. Op deze manier kwam er een einde aan het onrecht wat vee-eigenaars werd aangedaan.²⁶ Derhalve vertrokken op 26 april 1795 de burgemeesters Leopold van den Eynden en Adriaen Huysmans uit Weert en burgemeester Jan Willems uit Nederweert richting Maastricht. Van de leden der magistratuur verkreeg men een volmacht tot handelen.²⁷ Intussen gingen de opdrachten om te leveren aan het Franse leger gewoon door. Op 8 mei 1795 ontving men in Weert een brief van commissaris Thierry, de latere kanton-commissaris van Peer, met de dringende opdracht om binnen twee etmalen 18 stuks vee naar Maastricht te vervoeren. De leden van de magistratuur werden op straffe van arrestatie hiervoor persoonlijk verantwoordelijk gesteld. Dit betekende de eerste aanzet tot een pittige confrontatie. Aanvankelijk gehoorzaamde de magistratuur aan het bevel zodat Thierry aan zijn detachement kon melden dat het bestuur van Weert zich had overgegeven nadat men hem de redenen van de vertraging had medegedeeld.²⁸ Maar in mei 1795 werd het brood schaars in het kanton. Daarom schreef de magistratuur aan de centrale administratie dat men onmogelijk nog extra voedsel kon leveren. De helft van het quotum koren moest al naar Maastricht en de andere helft was voor de armen bestemd.²⁹ Dit werd niet geaccepteerd. Het moest de punctuele Fransen kennelijk zijn opgevallen dat Weert in het verleden nog geen koren had geleverd. Prompt kwam commissaris Thierry op 20 mei 1795 opnieuw naar Weert, nu in het gezelschap van 12 dragonders en 60 soldaten. De commissaris, die werd ontvangen door een van de burgemeesters, noemde deze een 'deugniest refractair' [sic]. Vervolgens sommeerde Thierry de magistratuur het koren te verstrekken. Deze deelde hem echter mede dat dit reeds naar Maastricht was verscheept. Thierry vroeg en kreeg een reçu maar mocht de inhoud van andere, verzegelde, vaten niet opmeten. Deze waren opgeslagen bij schout Costerius. De magistratuur gaf hiervoor als reden dat men eerst een antwoord van de centrale admi-

Verzoekschrift waarin de inwoners van diverse straten uit de stad Weert de magistratuur verzoeken elders vee te kopen. (NAW inv. nr. 2183).

nistratie in Aken wilde afwachten alvorens over te gaan tot het verbreken van de zegels. Thierry, die in grote woede ontstak, dreigde daarop de burgemeester te zullen doden. De magistraat hield echter voet bij stuk en herhaalde zijn motieven. Thierry beende driftig naar buiten en kwam terug met een gewapende huzaar. Een van de aanwezigen werd bij de hals gegrepen en bedreigd met een pistool. De huzaar sloeg zo hard met de vuist op tafel 'dat den inktpot ondersten boven' viel. Thierry besloot een aantal leden van de magistraat te arresteren en met gewapende macht naar Maastricht te sturen. De rest van de magistraat was verbijsterd. Men protesteerde schriftelijk bij de centrale administratie te Maastricht en benoemde een deputatie om verslag te doen van de nijpende voedseltoestand in het kanton die de hoofdreden vormde van de weigering om aan Thierry's voornemen mee te werken.³⁰ In een bijna wanhopige brief gaf men aan dat men de gang van zaken betreurde en dat men erop hoopte niet vervangen te zullen worden. Een definitief besluit uit Aken zou stipt worden uitgevoerd. Men had toch bijna voldoende geleverd? Daar er geen rogge meer was had men het tekort willen compenseren met een hoeveelheid haver. Het kanton Weert was zelf ten prooi aan een enorm tekort aan voedsel.³¹

De ogenschijnlijke halsstarrigheid van de magistraat, met haar verantwoording voor de lokale bevolking, berustte op steekhoudende motieven. Ooggetuigen gaven ook melding van voedselschaarste. Hoewel men over voldoende financiële middelen kon beschikken om voedsel te kopen ontbrak het aan graan. Rijke en arme mensen stroomden de omgeving af op zoek naar brood. Men nam zelfs genoeg met de nog onrijpe aren van het nieuwe koren dat als zwarte rogge werd gemalen.

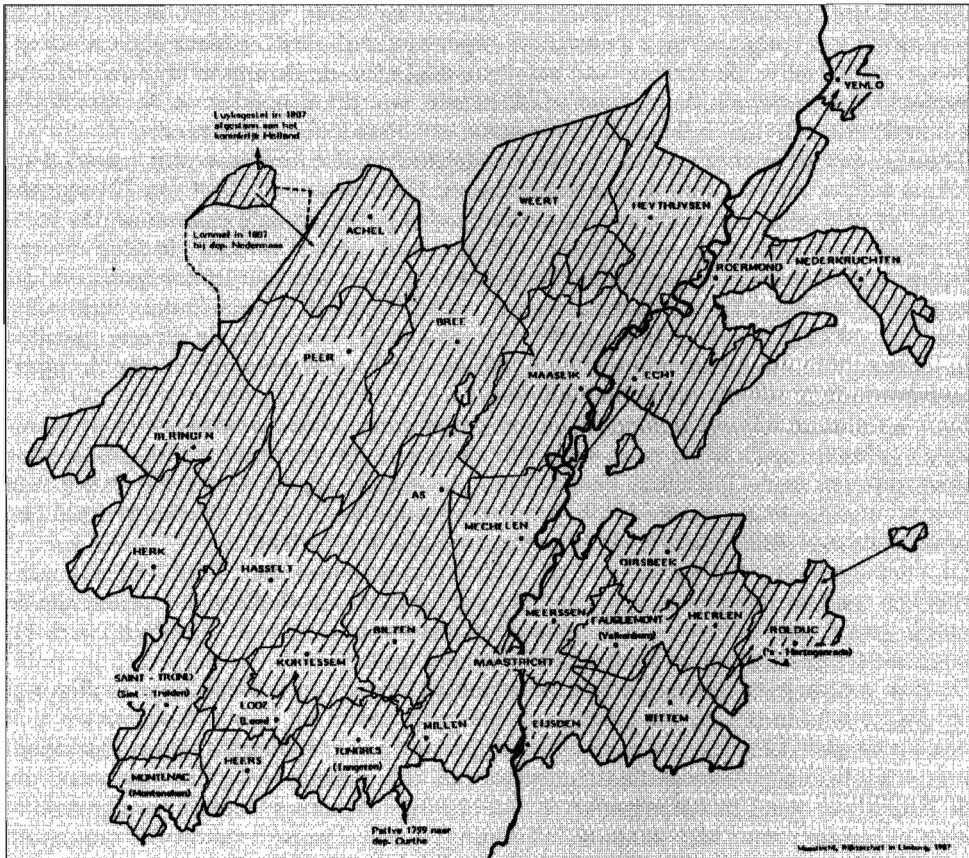
Terwijl het lokale bestuur zich met de bevolking bezorgd toonde over de voedselschaarste vond er op centraal niveau een nieuwe ontwikkeling plaats. Samen met acht andere departementen werd op 9 vendémiaire IV (1 oktober 1795) het departement van de Nedermaas opgericht. Een nieuwe periode brak aan.

4. Het departement van de Nedermaas

In het departement van de Nedermaas moeten aan het begin van de Franse bezetting ongeveer 240 duizend mensen geleefd hebben. Het territorium was dunbevolkt met ongeveer een gemiddelde van 60 inwoners per vierkante kilometer. In de stad Maastricht woonden ongeveer 80 mensen op een vierkante kilometer. Het departement kende veel woeste, onontgonnen grond en bood zijn inwoners derhalve een karig bestaan. Vanwege de vruchtbaarheid van de grond en het financiële vermogen van de inwoners werd het departement niet ingelijfd. Het lijkt geen twijfel dat het de Fransen in de eerste plaats ging om de strategische positie van de Maassteden.³² Maastricht en Venlo waren vestingen van de eerste linie waartussen Roermond en Stevensweert als vestingsposten dienden. Hasselt was de garnizoensplaats voor de douaniers, die langs de grens met de Bataafse Republiek werden ingezet. Verder vormden de Peel en de Luikse Kempen een natuurlijke barrière.³³

Ten einde een overzicht te krijgen van het bevolkingsaantal in de veroverde gebieden vaardigde de regering in Parijs op 2 oktober 1795 een wet uit waarbij ieder kanton verplicht werd een bevolkingslijst op te maken van het aantal inwoners. Men wilde nog meer te weten komen. Naast de namen van de inwoners dienden ook de leeftijd, stand of beroep, woonplaats en de eventuele datum van intrede in de gemeente vermeld te worden.³⁴

Ook in het kanton Weert, bestaande uit de stad Weert, Nederweert, Stramproy en de hun omringende gehuchten werden volkstellingen gehouden. Hoewel het bevolkingsaantal van het kanton tamelijk fluctueert krijgt men desondanks een behoorlijke indruk van het aantal inwoners dat hier tijdens de Franse tijd geleefd heeft.³⁵ Het departement van de Nedermaas bestond uit 31 kantons. Met zijn 8.999 inwoners nam het kanton Weert op 10 januari 1797 de zevende plaats in. Slechts in de kantons Maastricht, Oirsbeek, Meerssen, Maaseik, Herck en Rolduc woonden meer mensen.³⁶

Het departement van de Nedermaas (Meuse-Inférieure) 1795-1814, met de kantonale indeling van 1796-1800.

5. Nieuwe bestuursinstellingen en ambtenaren in het departement van de Nedermaas en het kanton Weert.

De Franse bestuurspyramide kende slechts een beperkt aantal schakels. Aan het hoofd hiervan stond de minister van Binnenlandse Zaken. Direct onder hem kwam de 'Algemeen Commissaris van de Verenigde departementen' die als voornaamste taak had het bestuur te institutionaliseren. De eerste, en enige, commissaris die deze functie vervulde was Louis-Ghislain de Bouteville. Aan hem viel de eer te beurt van de bewoners van de Belgische departementen republikeinen te maken.³⁷

Na de inlijving stond de 'Commissaire du Directoire Exécutif' aan het hoofd van het departement. Deze commissaris werd belast met het uitvoeren van de wetten op departementaal niveau, hij was scheidsrechter in geschillen en adviseur van de minister in Parijs. Hij werkte nauw samen met de departementale administratie. Na de staatsgreep van 18 fructidor V (4 september 1797) kreeg de departementscommissaris een bijna absolute macht. Tijdens de periode van het Directoire werd het departement van de Nedermaas door drie Franse commissarissen bestuurd. Achtereenvolgens hielden Jean Louis Rogier, Nicolas Girard en Francois Alexandre Cavenne de departementale touwtjes in handen.

De centrale administratie van het departement in Maastricht telde vijf leden. Hun be-

voegdheden bepaalden zich tot drie hoofdzaken. Zij waren verantwoordelijk voor de uitvoering van wetten, directe belastingen, openbare veiligheid, armenzorg, onderwijs, handel en industrie, de verkoop van nationale domeinen en de uitvoering van publieke werken. Tevens diende de centrale administratie toezicht te houden op de municipale administraties. Bij geschillen had zij ten slotte een bemiddelende functie.³⁸

Tegelijk met de invoering van de nieuwe departementale bestuursvorm ontstond op lokaal niveau ook een nieuwe bestuurorganisatie. De Franse grondwet van 22 augustus 1795 bepaalde dat ieder departement moest worden onderverdeeld in kantons. Dit betekende dat alle gemeenten beneden de 5000 inwoners geen recht meer hadden om een eigen municipaliteit, een gemeenteraad, te vormen. Men werd nu kantongewijs onder een gemeenschappelijk bestuur geplaatst: de municipale administratie, waar elke gemeente door een 'agent municipal' vertegenwoordigd was. In de meeste gevallen beschikte deze over een adjunct, een 'adjoind de l'agent municipal', die de agent ondersteunde in zijn uitvoerende taak.

Deze agenten en adjuncten, ieder in hun gemeenten gekozen, vormden samen de municipale administratie. Deze raad, ook wel municipaliteit genoemd, werd voorgezeten door een gekozen 'Président du Canton'. Achtereenvolgens vervulden Pierre van Brussel en Jean-Francois van der Piepen in het kanton Weert deze functie. In geval van een vacature of afwezigheid tekende een agent 'pour le président'.

De municipaliteit werd administratief ondersteund door een secretaris. Met uitzondering van een kort intermezzo in het prille begin vervulde Henri Bloemarts gedurende de gehele regeerperiode van het Directoire het ambt van secretaris. Bovendien was hij benoemd tot griffier van de vrederechter van het kanton.

De taak van de municipaliteit was veelomvattend. Naast een verdeelsleutel maken van de directe belastingen en het innen van staatsgelden strekten haar bemoeienissen zich ook uit tot godsdienstige, militaire en administratieve zaken. Handhaving van de openbare orde, het opsporen van dienstweigeraars en zogenaamde 'émigrées', invoeren van de burgerlijke stand en het organiseren van openbaar onderwijs bleken geen gemakkelijke aangelegenheid. Met name de uitvoering van de Franse maatregelen jegens de godsdienst waren impopulair bij de plaatselijke bevolking. Het sluiten van kerken en het opheffen van kloosters, de verwijdering van uitwendige tekens van de eredienst, het opsporen van weerspannige priesters en het in beslag nemen van kerkelijke goederen leidden tot een storm van kritiek en verzet. Dit bemoeilijkte het functioneren van de, in eerste instantie onbetaalde, agenten en adjuncten aanzienlijk. Bovendien werden ze nauwlettend in het oog gehouden door een speciaal benoemde kantoncommissaris: de 'Commissaire du Directoire Exécutif près de la municipalité du canton de Weert.'

Deze, door de regering in Parijs benoemde en betaalde kantoncommissaris, had een drukke baan. Zijn verantwoordelijkheid was groot. In de eerste plaats zag hij erop toe dat wetten ook daadwerkelijk werden uitgevoerd door de daarvoor aangestelde beambten. Hiertoe ontving hij zowel richtlijnen van de centrale administratie als van de commissaris van het departement. Hij moest zijn superieuren door middel van rapporten op de hoogte houden van de actuele stand van zaken in het kanton. Vanwege zijn functie maakte hij automatisch deel uit van de municipaliteit. Hoewel hij geen stemrecht had kon de lokale administratie geen beslissing nemen zonder hem te horen. Belangrijke besluiten werden veelal op zijn voorstel en na zijn bemiddeling genomen.³⁹ Een en ander betekende dat de kantoncommissaris door de plaatselijke bevolking werd beschouwd als een personificatie van het Franse gezag. Tegelijkertijd stond hij behoorlijk onder druk door toedoen van de commissaris van het departement die hem uit zijn ambt kon ontzetten of via zijn salaris financiële druk kon uitoefenen. En de betalingskwestie op zich bezorgde de kantoncommissaris al grijze haren. Regelmatig was er sprake van een betalingsachterstand, hetgeen impliceerde dat hij zelf maatregelen

moest nemen ten einde in zijn levensonderhoud te kunnen voorzien. Het zal geen verwondering wekken dat vele bronnen melding maken van aantijgingen tegen kantoncommissarissen wegens financiële malversaties.

Tijdens de Franse overheersing zijn er in het kanton Weert twee kantoncommissarissen in functie geweest, Jacques Antoine Willemart, een Fransman, en Jean van Gestel. In afwachting van de komst van deze laatste ambtenaar vervulde de Weertse medicus Joseph Haex tijdelijk de functie van kantoncommissaris.

Een andere belangrijke gezagdrager was de vrederechter van het kanton. Met ingang van 23 februari 1796 was deze, te zamen met twee assessoren, benoemd in Weert. De vrederechter sprak recht in zowel civiele als strafrechtelijke zaken waarbij de eventueel op te leggen straf de waarde van drie dagen arbeid of drie dagen hechtenis niet te boven mocht gaan. De zwaardere gevallen werden in behandeling genomen door het 'Tribunal correctionel' te Roermond, waarna hoger beroep mogelijk was bij het 'Tribunal criminel' van het departement gevestigd in Maastricht.⁴⁰ Naast het feit dat hij politierechter was, moest de vrederechter in voorkomende gevallen ook daders van delicten opsporen en vervolgen. Dit impliceerde dat hij als 'officier de police judiciaire' ook zaken kon behartigen waarop als straf meer dan drie dagen arbeid of hechtenis was gesteld, alsook die vergrijpen welk met een ontorende of lijfstraf bestraft dienden te worden.⁴¹

In het kanton Weert bekleedden achtereenvolgens Jean-Francois van Halen en Joseph van Halen het ambt van vrederechter.

De Fransen hadden consciëntieus het plan opgevat om door middel van een centralistisch bestuurlijk model een solide en geolied bestuursapparaat in werking te doen treden. Hoewel dit in theorie wellicht best een reële veronderstelling leek, beantwoordde de praktijk niet geheel aan de verwachtingen. Het verloop van de historie zal dit uitwijzen.

6. De situatie in Frankrijk

In Frankrijk was er een explosieve situatie ontstaan. Op 5 oktober 1795 hadden royalisten de Conventie belegerd. De opstand werd echter onder leiding van Barras en Napoleon Bonaparte neergeslagen. Het bewind, Directoire genoemd, bestond uit notabelen, die hierna ruim vier jaar aan de macht zouden blijven. Deze regeerperiode kan verdeeld worden in twee fasen, die elk een specifieke koers kenden.

Het eerste Directoire, tot aan de staatsgreep van 18 fructidor IV (4 september 1797) aan de macht, probeerde kost wat kost de liberale politieke positie te stabiliseren. Doch haar politieke basis bleek erg smal: zowel de aristocratie als de royalisten werden van deelname uitgesloten. Het systeem rustte op burgers met censuskiesrecht die de politiek van het Directoire uit eigen belang steunden. In het begin had het Directoire veel krediet. Het kon bovendien zijn machtsinvloed vergroten door de benoeming van sympathiserende bestuurders in departementale en lokale ambten. Deze situatie veranderde echter spoedig. Als gevolg van een monetaire catastrofe werd een politiek van nationale eenheid onmogelijk. Iedereen was ontevreden. Renteniërs hadden door toedoen van de inflatie hun vermogen verloren, ambtenaren kregen hun salaris niet op tijd en het leger kende een tekort aan voedsel, kleding en financiële middelen. Het volk leed honger, bedelaars weigerden het waardeloze papiergeld.

Als gevolg van de crises ontstond er meer onrust, het Directoire maakte daardoor een zwenking naar rechts waardoor enige revolutionaire maatregelen werden afgezwakt. Het bewind stond weer godsdienstoefeningen toe.

De financiële toestand bleef echter zorgelijk, men kon slechts over lapmiddelen beschikken. Het leger werd van koren, hooi en paarden voorzien middels vorderingen. Van rijke burgers verwachtte men financiële ondersteuning. Corruptie vierde hoogtij. Hierdoor raakte het bewind in diskrediet bij alle lagen van de bevolking. Hoewel de vijandigheid jegens priesters en de aristocratie en de haat tegen het koningschap nog

groot waren verflauwde de revolutionaire geestdrift. Er ontstond zelfs een begin van een kloof tussen het bewind en het leger, wiens soldaten zich veel meer verbonden voelden met hun generaals.⁴²

7. De moeizame totstandkoming van de municipaliteit in het kanton Weert

In het kanton was ten aanzien van de bestuursvorm een opvallende situatie ontstaan. Enerzijds bleven gezagsdragers van het voormalige Ancien Régime in functie, anderzijds waren commissarissen van Bouteville actief om kandidaten te werven voor openbare functies. Zij polsten niet enkel mensen van aanzien of voormalige bestuurders, ook had men oog voor informele leiders. Zo werd bij aanvang voor de stad Weert de medicus Haex genomineerd. Kennelijk was men op de hoogte van diens rol ten tijde van het Oostenrijks gezag.⁴³ Wellicht nam men aan in deze arts een fanatiek republikein aan te treffen. Naast Haex werden mensen als van Halen, Joosten en Huysmans gevraagd voor Weert en omstreken alsmede Meeuwissen en Beyis voor Nederweert en Eijken en Stultiëns voor Stramproy.⁴⁴

De belangrijkste bestuursfunctionaris, schout Ferdinand Costerius, was zijn ambt kwijtgeraakt. Zijn invloed in de gemeenschap bleef echter groot. Niet alleen informeel vanwege zijn reputatie maar ook omdat hij toetrad tot de rechterlijke macht. Costerius zou eerst assessor, bijzitter, van de rechter worden bij het vredegerecht in Weert. Enkele maanden later werd hij in dezelfde functie benoemd bij het Tribunal in Roermond. Tevens hield hij de bezittingen van de prins van Chimay in het oog. Deze landsheer van Weert had op 30 oktober 1795 te horen gekregen dat hij niet als emigrant werd beschouwd. Dit betekende dat Chimay over het genot zijner goederen kon blijven beschikken. Dit nieuws bleek echter te mooi om waar te zijn. Het bericht zou dan ook later gecorrigeerd worden.⁴⁵

Uiteindelijk benoemde Bouteville op 13 januari 1796 de eerste municipaliteit in Weert. Als kantoncommissaris was Haex benoemd. Bloemarts, de secretaris van de voormalige magistraat van Weert en Nederweert, zou voorzitter van het kanton moeten worden. Als agent respectievelijk adjunct werden voor Weert de burgers Joosten en J. Verstappen, voor Nederweert Meeuwissen en Beyis en voor Stramproy Eijken en Stultiëns aangesteld.⁴⁶ De genomineerden Haex, Bloemarts en Joosten weigerden echter om uiteenlopende redenen. Er ontstond derhalve voor het ambt van kantoncommissaris een vacature. Intussen had op 8 april 1796 een Franse kapitein der artillerie, Jacques Antoine Willemart, gesolliciteerd naar een bureaufunctie bij het Nedermaasdepartement. De centrale administratie, die Willemarts sollicitatiebrief pas later zou ontvangen, was kennelijk reeds door een referentie op de hoogte gebracht van diens voornemen. Men aarzelde geen moment en benoemde Willemart in Weert met terugwerkende kracht vanaf 13 januari 1796.⁴⁷

Wat trof de nieuwe kantoncommissaris aan in zijn nieuwe werksituatie? Naar alle waarschijnlijkheid betekende zijn komst geen verrassing. Willemart arriveerde begin april 1796 in Weert. Ongetwijfeld zal de lokale bevolking daar niet gelukkig mee zijn geweest. Bovendien zal het geen verwondering wekken dat men in deze gewesten veel eerder iemand uit de autochtone bevolking als commissaris had geprefereerd. Was er in het verleden reeds sprake geweest van historische geschillen tussen inwoners van de stad en de gehuchten, dit werd nu vele malen overtroffen door de komst van 'een vreemde', die bovendien ook nog een Fransman bleek! Nu de plaatselijke autoriteit Haex geweigerd had voelde men de argusogen van de vreemdeling in de rug prikken. Willemart was nauwelijks in het kanton gearriveerd of de magistraten van Weert, Nederweert en Stramproy zonden op 19 april 1796 een brief naar de centrale administratie waarin men meedeelde dat krachtens de oude constitutie van het land de schepenen deel uitmaakten van het bestuur. Sommigen onder hen waren, op uitnodiging, bereid de magistraat van dienst te zijn totdat de oude bestuurslichamen zouden worden

opgeheven.⁴⁸ Bij deze brief voegde men een lijst met namen. Voor de stad Weert werd er nog steeds een onderscheid gemaakt tussen de bestuursvertegenwoordigers van de stadskern, haar voorpoorten en de omringende gehuchten, buitenie genoemd.⁴⁹ De tegenstellingen tussen deze gesloten woongebieden kwamen expliciet tot uiting op 30 april en 7 mei 1796. In eerste instantie boden vertegenwoordigers van voorpoorten en buitenie aan Willemart een petitie aan waarin men om een eigen agent en een adjunct verzocht. Vervolgens werd er uit de stad fel gereageerd. De burgers Beerenbroek en Bos klaagden over de houding van de inwoners van de voorpoorten en de buitenie. Dezen zouden tendentieuze rapporten en voorstellingen richting centrale administratie hebben verzonden waarover men wilde communiceren.⁵⁰ Van het bericht nam de centrale administratie kennis. Het voornemen strookte echter geheel niet met het Franse bestuursmodel dat Willemart moest instellen. Zijn taak werd er niet gemakkelijker op daar de centrale administratie beslist had dat de buitenie zelf een agent en een adjunct mocht aanwijzen. Een pluspunt vormde voor Willemart het gegeven dat het vrederegerecht inmiddels wel gestalte had gekregen. Plechtig proclameerde rechter Jean-Francois van Halen op 5 maart 1796 dat het gerecht voornemens was de zittingen te openen. De eerste zitting zou plaats vinden op 9 maart 1796 in het stadhuis te Weert. Er werd recht gesproken op maandag, woensdag en vrijdag van 10.00 tot 12.00 uur. Bij een feest- of decadedag zou men uitwijken naar de eerstvolgende dag. De vrederechter werd in zijn taak geassisteerd door enkele bijzitters, de assessoren F. Costerius, C. Waegemans, H. van Dam en G. Beerenbroek. Allen waren met ingang van 20 februari 1796 geïnstalleerd. Costerius zou reeds op diezelfde dag worden vervangen door H. Eijken. Als griffier van het gerecht werd de Fransman Claude Lemaitre benoemd.⁵¹

De aanstelling van Lemaitre betekende een flinke streep door de rekening van de secretaris van de voormalige magistraat van Weert en Nederweert, H. Bloemarts. Een en ander was mede het gevolg van een conflict dat hij had gehad met commissaris Willemart. Deze had hem, meteen na aankomst op 3 april 1796 gevraagd een lijst te verstrekken van het aanwezige bestuur. Bloemarts had hem daarop geantwoord dat hij dat niet kon zonder de medewerking van de leden der 'oude' magistraat. Uiteindelijk zou de lijst er toch komen doch Willemart was inmiddels overtuigd van Bloemarts' kwaadwilligheid. Hij noemde hem tevens een 'luie intrigant'. De Franse commissaris vond dat hij recht had op een secretaris die wel competent was. Zijn keus viel derhalve op griffier Lemaitre.⁵²

In feite is deze kwestie tussen een eerezuchtige Fransman en een enigszins bedaarde overkomende lokale ambtenaar tekenend voor de situatie in deze gewesten. Bloemarts kon de lijst ook niet alleen opmaken daar hij niet wist wie van de oude leden van de magistraat nog wilde meebesturen. Het feit dat de inhoud van de brief van 19 april 1796 de bereidheid uitspreekt om de Fransen van dienst te zijn, totdat er een definitieve bestuursvorm zou zijn geïnstalleerd, is ongetwijfeld mede Bloemarts' verdienste.⁵³

Enige tijd later zou deze zaak nog een vervolg krijgen. Bloemarts had de moed om naar Willemart toe te gaan met de verklaring dat hij best de functie van secretaris zou willen vervullen. De man was zonder twijfel afhankelijk van de inkomsten die aan dit ambt waren verbonden. Willemart dacht er niet aan zijn mening te veranderen. Geconfronteerd met zoveel tegenwerking, nauwelijks de Nederlandse taal meester, wilde deze zich gaarne omringen met medewerkers op wie hij kon rekenen. Uiteindelijk zou de centrale administratie partij kiezen en Willemart verzoeken de tweetalige Bloemarts te benoemen als secretaris van de municipaliteit. Willemart had in deze zaak bakzeil moeten halen. Deze kwestie zou een begin vormen van een reeks van meningsverschillen waarover uitvoerig zou worden gecorrespondeerd.⁵⁴

Na een nauwkeurige observatie van een drietal weken gaf Willemart op 7 april 1796 zijn mening omtrent de stand van zaken in het kanton. Hij was niet enthousiast. In een brief aan departementscommissaris Rogier gericht leverde hij ongezoeten kritiek op de

houding van de bevolking van Weert en omstreken. Dezen hielden niet van Franse noch van hun eigen wetten maar dachten enkel aan hun geld. Alle pogingen ten spijt hen aan te moedigen een bestuursfunctie te aanvaarden waren op een fiasco uitgelopen. Willemart was van mening dat enkel het gebruik van geweld tot resultaat zou kunnen leiden.⁵⁵ Op 1 mei 1796 deed de commissaris opnieuw zijn beklag bij Rogier. De centrale administratie zou hem in het ongewisse laten of hij geweld mocht gebruiken om mensen tot aanvaarding van ambten te dwingen. Bovendien was hij nijdig over de kwaadwilligheid van de 'kopstukken' der gemeente. Men had geweigerd mee te werken aan een brandstofvordering van het Sambre-Maasleger.⁵⁶ Vijf dagen later toonde Willemart zich onzeker. Niet veel verder gekomen in zijn pogingen een gemeenteraad samen te stellen vreesde hij de verwijten van zijn superieur. Willemart moet zich tussen wal en schip hebben gevoeld. Slechts in de gemeente Stramproy en in de buitenie van Weert had hij kandidaten kunnen vinden. Alle ellende was volgens hem te wijten aan het feit dat er in deze gewesten de gedachte heerste dat de bestuursorganisatie verkeerd werd toegepast. Men was deze dan ook liever kwijt dan rijk. De gekwelde commissaris kreeg geen enkele medewerking bij de verdeling van de inning der verplichte vorderingen. Opgelucht dat hij sinds kort de beschikking had over zes huzaren, wilde hij zelf de goederen gaan innen.⁵⁷ De vertwijfelde pogingen van Willemart om zelf met behulp van soldaten zijn opdracht uit te voeren, werden in Weert meteen opgemerkt. Men voelde aan dat het menens was geworden. Onverschilligheid, mede voortvloeiend uit het onvermogen met elkaar te communiceren, was aldus met Franse tegenmaatregelen beantwoord. Haex trad als informeel leider naar voren. In een poging diplomatiek een en ander aan Willemart uit te leggen noemde Haex zichzelf de oorzaak van de moeilijkheden die de commissaris tot op heden had ontmoet. Het feit of hij al of niet de functie van president van het kanton wilde aanvaarden betekende voor vele Weertenaars een voornamen maatstaf om hem te volgen. Haex benadrukte dat hij voor een dilemma stond: hij voelde zich in de eerste plaats arts en geen bestuurder. Zijn boodschap kwam niet aan, Willemart vond het onacceptabel. Hij ging zelfs nog verder en plaatste zonder blikken of blozen de zes huzaren in Haex' huis.⁵⁸ De uitkomst van het gesprek tussen Haex en Willemart was Rogier ter ore gekomen. Hij deelde Willemarts motieven. In een brief aan deze, gedateerd op 14 mei 1796, gaf hij aan dat Haex zijn beroep als arts best met de politiek kon verenigen. De motieven van de Weertenaar waren niet waardevol. Willemart moest hem wijzen op de verplichtingen waaraan Haex, in het kader van zijn nominatie, zou moeten voldoen totdat de gemeente voor een opvolger had gezorgd. Rogier stak wel een waarschuwend vinger op, de kantoncommissaris mocht wel eens haast gaan maken! Tevens was het van eminent belang dat hij de goederen verzamelde ten behoeve van 'onze wapenbroeders'.⁵⁹ Een week later leek het dan eindelijk zover te zijn. Op 21 mei 1796 installeerde commissaris Willemart de eerste nieuwe municipale administratie. Voor de stad en de buitenie van Weert waren de agenten C. Joosten en J. Nijen, met hun respectievelijke adjuncten P. van Brussel en P. Verstappen aanwezig. Voor Nederweert werden P. Meeuwissen als agent, en J. Beyis als adjunct afgevaardigd, terwijl uit Stramproy de agent P. Smeets met zijn adjunct P. Smeets waren gekomen. C. Lemaitre, nog in de plaats van Bloemarts, completeerde de raad als secretaris. Meteen na opening van de vergadering nam Haex, die ook aanwezig was, het woord. Hij deelde de municipaliteit mee dat hij volgens de wet weliswaar verplicht was het ambt van voorzitter van het kanton te vervullen maar dat zijn persoonlijke situatie hem dit absoluut verhinderde. Hij verzocht derhalve terstond om een kopie van een brief van de voormalige raad waarin deze verklaarde dat men zich niet competent rekende om voor Haex een opvolger te benoemen daar deze door de centrale administratie in Maastricht was benoemd.⁶⁰ De Weertse arts nam daarop ook zelf het initiatief naar de centrale administratie te schrijven. Hij deelde de administrateurs op 24 mei 1796 mede

dat hij onmogelijk zijn beroep van arts kon verenigen met de voorzittersfunctie waarvoor men hem had genomineerd. Enerzijds gaf hij de voorkeur aan zijn medisch beroep waarvoor hij dag en nacht op pad was, anderzijds was hij eenvoudig niet gefortuneerd genoeg om deze, onbezoldigde, functie te aanvaarden. Hij diende immers voor een gezin met vier kinderen te zorgen.⁶¹

Haex' smeekbede werd verhoord. De centrale administratie accepteerde op 25 mei 1796 zijn ontslag. Men stelde echter de voorwaarde dat de andere vertegenwoordigers van het kanton uit hun midden een opvolger kozen.⁶²

Welk effect had het weigeren van Haex op de rest van de leden der municipaliteit? Het succes van Haex stimuleerde C. Joosten, agent van de stad Weert, om ook zijn ontslag aan te vragen. Joosten vond zichzelf geen goede keus: 'Ce ne peuvent être que des ennemis du bien public qui m'y ont présenté,' liet hij Bloemarts schrijven. Van politieke zaken had hij geen verstand, hij sprak bovendien geen woord Frans en hij moest vijf kinderen onderhouden. De reden tot acceptatie was enkel en alleen een financiële kwestie geweest, hij vreesde flink te moeten betalen als hij zou weigeren.⁶³ Ook de agent van Nederweert, de oud-burgemeester Meeuwissen, wilde van zijn functie ontheven worden. Hij beriep zich op zijn leeftijd en zijn zwakke gezondheid.

Het verzoek van Joosten zou niet gehonoreerd worden, hij werd zelfs plaatsvervangend president van het kanton. Meeuwissen zou meer resultaat boeken, de centrale administratie zou, na een lange procedure, zijn ontslagaanvraag accepteren op 26 september 1796 en hem met terugwerkende kracht vervangen door J. Sijben.⁶⁴

De gevolgen voor Willemart waren evident. Nu Haex geweigerd had moest hij op zoek naar een andere geschikte kandidaat. Zijn oog viel op P. van Brussel, goudsmid, die op dat moment adjunct van de stad Weert was. De man beschikte over kennis van zaken, sprak goed Frans, was gemotiveerd en beschikte vanwege zijn beroep over fondsen die het hem mogelijk maakte om te accepteren. Zijn functie van adjunct werd overgenomen door J. Bos. Het antwoord van Rogier kwam binnen een week. Op 20 juni 1796 gaf deze te kennen dat als van Brussel over de nodige capaciteiten beschikte, hij in principe benoembaar was.⁶⁵

De eerste municipaliteit van het kanton Weert zag er op 27 juni 1796 als volgt uit: P. van Brussel, president, C. Joosten en J. Bos, agent en adjunct voor de stad Weert; J. Verstappen, adjunct voor de voorpoorten van Weert; J. Nijen en P. Verstappen, agent en adjunct voor de buitenie van Weert; P. Meeuwissen en J. Beyis, agent en adjunct voor de gemeente Nederweert; H. Eijken en H. Stultiëns, agent en adjunct voor de gemeente Stramproy.⁶⁶ Een voornaam kenmerk van deze municipaliteit vormde het feit dat zij voortdurend aan mutaties onderhevig zou zijn. Ambtenaren kwamen en gingen.

In het begin dacht men in Weert en omstreken nog via deelname aan het bestuur invloed te kunnen uitoefenen op de Franse maatregelen. De hoge financiële verplichtingen zullen hier ongetwijfeld mede aan ten grondslag hebben gelegen. Later, toen zou blijken dat men slechts werd beschouwd als een uitvoerend lichaam van de Franse bezetter, nam de belangstelling sterk af. Dit verklaart het feit dat aanvankelijk bij de oprichting van de municipaliteit, ondanks personele problemen, elke gemeenschap twee plaatsen claimde in de raad.

8. De controverse tussen van Halen en Willemart

In Weert en omstreken beschouwde men de taakopvatting van commissaris Willemart volstrekt in tegenstelling met de belangen van de lokale bevolking. Het eerste officiële conflict van de municipaliteit met de Fransman liet dan ook niet lang op zich wachten. In een proces-verbaal, op 30 juli 1796 gericht in het Nederlands aan de centrale administratie in Maastricht, protesteerde men tegen de manier waarop de samenwerking met Willemart was verlopen. De raad voerde aan dat de commissaris enkel de Franse taal machtig was evenals zijn beide secretarissen [Lemaître en Lagrange], die hij tot zijn

beschikking had. Dezen matigden het zich aan de gehele bestuursuitvoering in het Frans te verrichten op zo'n manier dat de agenten en adjuncten enkel mochten ondertekenen. Dit impliceerde dat er wetten en besluiten werden uitgevaardigd waarvan men de strekking niet begreep. Er was nog een andere kwestie. Willemart had, zonder de municipaliteit daarover te informeren, het slot van de deur van de vergaderruimte in het stadhuis doen vervangen. Men kon dus niet met de gebruikelijke sleutel naar binnen. De vrederechter, die ook gebruik maakte van deze ruimte in het stadhuis, had zich hierover beklaagd middels een petitie in het Nederlands. Willemart verbood de raad te antwoorden daar elke officiële correspondentie in het Frans moest geschieden. Daarop had hij het zich veroorloofd rechter van Halen zelf te antwoorden. De municipaliteit benadrukte dat het onmogelijk was samen te werken met een onvriendelijke man die niet wilde luisteren en die nodeloze kosten maakte in de uitoefening van zijn taak. Daarvan leed niet alleen de gemeente maar ook de gehele republiek. Mogelijk zou een en ander tot 'sinistere' rapporten kunnen leiden. De angel van het proces-verbaal kwam op het einde naar voren. Men verzocht de huidige commissaris te vervangen door een andere, die wel tweekalig was.

De centrale administratie zond het terug aan Willemart, die categorisch de kritiek beantwoordde. De commissaris gaf toe dat hij geen Nederlands sprak maar dat zijn superieuren, die hem naar Weert hadden gestuurd, hiervan op de hoogte waren. Zijn secretarissen, de Nederlandse taal ook niet machtig, waren door Rogier benoemd. De reden daarvoor was dat 'wij wilden werken en u [de municipaliteit] wilde niet meewerken.' Het feit dat men stukken moest ondertekenen waarvan men de inhoud niet begreep werd door Willemart ietwat 'goedmoedig' afgedaan. Vanwege de belemmerende en beperkte taalkennis van de Weertenaren had hij hen zo vlijtig mogelijk geholpen! Het slot moest hij laten vervangen daar er niet meerdere sleutels waren en omdat er regelmatig stukken en brieven verdwenen. Omtrent het verzoek om een tweekalige secretaris en een andere kantoncommissaris antwoordde hij eveneens kort en bondig. Hij verwees naar de besluiten van de centrale administratie hieromtrent.⁶⁷

Willemarts positie was niet te benijden. Naast het conflict dat hij had met de municipaliteit was hij tevens tegelijkertijd in onmin geraakt met van Halen, de vrederechter van het kanton. Die bleek een geducht opponent. De rechter had niet alleen een scherpe pen, hij beschikte daarnaast over invloedrijke relaties in Maastricht.⁶⁸

De aanleiding van het conflict tussen beiden lag in het gegeven dat er onvoldoende ruimte was in het stadhuis van Weert. De kantoncommissaris die eveneens gebruik wilde maken van deze gelegenheid vond dat van Halen best zijn ruimte kon delen met die van de municipaliteit. Toen daadwerkelijke medewerking uitbleef, Willemart kreeg niet de beschikking over een sleutel, liet de commissaris de sloten vervangen. Een en ander schoot van Halen in het verkeerde keelgat. Nadat hij zich officieel bij Willemart en de municipaliteit had beklaagd ontspoon zich tussen hem en de Fransman een felle polemiek. De facto was nu niet meer een werkruimte het onderwerp van twist maar ontstond er een machtsstrijd tussen beiden. Ook departementscommissaris Rogier en de centrale administratie raakten in het conflict betrokken.

Het geheel liep met een sisser af: de municipaliteit mocht zelf een secretaris benoemen, Willemart kreeg een standje. Op 14 augustus 1796 vernam hij dat de centrale administratie zijn maatregelen veel te rigoureuus vond. Hij diende zich aan de wet te houden. Men wilde hem niet in het openbaar blameren maar hij moest zich verzoenen met de agenten en adjuncten van het kanton.⁶⁹ De kantoncommissaris vond zijn gedrag in het geheel niet laakbaar. Hij weet deze toestanden rond zijn persoon aan de vorderingen en belastingen die waren opgelegd. Hij had tot op heden niets ontvangen. Ondanks alles gaf hij aan de 'broederlijke les' begrepen te hebben.⁷⁰

Dat mocht dan wellicht zo zijn, de sfeer en de samenwerking in het kanton waren door

Weert le 3. thermidor L'an 6e de la
République Française.

Le Juge de Paix de Canton de Weert

Considérant pour un pair de Canton d'ancien près
le Département de La Meuse inférieure.

Consigné au Doy
notaire

Citoyen!

Je ferois trahir mon devoir, si je ne vous fis part de la conduite
de votre pair plus arbitraire de M. Willemart (ancien de
Weert) près ce Canton. Sans autres motifs que son nombre de faits
que je pourrais vous citer, et qui peut être tout digne de votre indignation
1° vos mandats de comparution qu'il a obtenus sur vous
depuis le 5 courant. Il vous procure les dimanches en considérant
en affichant une lettre, qu'il se vaient adressée la veille, ou le public
au Palais de Justice. Demanches qui ne sont propres qu'à siffler les
maisons parents des Habitans, et à provoquer le désordre.
2° l'abus de votre loyauté, (citoyen), toute la satisfaction que
vous droit de présumer, en vous engageant de pourvoir par des
mesures promptes et efficaces, qui dans la suite se ne vous plus
insultés par des démarches si illégales, qui lui compromettent
vers le public.

Vous en avez, (citoyen), lors de votre séjour dans ce Canton,
le plan d'y opérer une meilleure organisation Municipale. Si
vous voulez rendre justice au bien être que j'attache à mon pays
et aux intérêts de la République; Croyez moi, que l'unique moyen
d'y parvenir, est, qu'avant tout, M. Willemart soit remplacé
par un sujet capable à conduire dignement les opérations.

Fragment uit de brief van vrederechter J.F. van Halen over de arbitraire houding van kantoncommissaris Willemart. (RAM inv. nr. 4291).

de gebeurtenissen van augustus 1796 grondig vertroebeld. Voordat een en ander expliciet tot uiting zou komen was de volksgeest reeds merkbaar doordat genomineerden hun ambten niet wilden uitoefenen. Niet alleen in het kanton Weert, ook in de rest van het departement deed deze situatie zich voor. In sommige gevallen beriepen de weergaars zich op 'de eed' die zij moesten afleggen.

Volgens de wet van 19 ventôse IV (9 maart 1796) werden de eed van haat jegens het koningschap en de anarchie alsook de eed van trouw aan de Franse republiek en aan haar grondwet van het jaar III verplicht gesteld voor alle ambtenaren.⁷¹ Velen ging dit te

ver. Zover dat het gehele systeem van de invoering van de municipaliteiten in het departement dreigde in te storten. Ook Willemart kon reeds op 5 juli 1796 melden dat de municipale agenten een petitie hadden ingediend om collectief ontslag te verkrijgen.⁷² Waarschijnlijk vergiste hij zich in de reden. Niet enkel de eed vormde de hoofdrede tot klagen, ook de Franse maatregelen tegen de godsdienst vormden een belangrijke reden. De plaatselijke bevolking liet dat ook duidelijk merken. Had men in een eerder stadium geprotesteerd door houten kruisen op daken van woningen te plaatsen, nu haalde men bij de kantoncommissaris het bloed onder de nagels vandaan door boven hun winkels en werkplaatsen de 'schandelijke tekens van het koningschap' te hangen. Willemart, die zich doodergerde, wilde in het uiterste geval tot confiscatie van woon- en werkruimtes overgaan. Daarvoor vroeg hij aan Rogier gewapende ondersteuning. Een en ander speelde zich in juli 1796 af, het tijdstip waarop Willemart van alle officiële kanten werd belaagd. Commissaris Rogier steunde de kantoncommissaris maar gaf hem het advies om de bevolking te gaan uitleggen dat de lelie en de omkranste arend stonden voor 'tirannie'.⁷³ Hier past echter de vraag of de plaatselijke bevolking niet door deze vorm van protest had aangegeven wie zij als haar 'tiran' beschouwde! Willemart op zijn beurt geloofde dat er in het gehele Nedermaasdepartement geen moorddadiger kanton bestond dan dat van Weert.⁷⁴ Helemaal ongelijk had hij niet, hetgeen de toekomst later zou uitwijzen.

9. Algemene Franse maatregelen tegen de godsdienst

De rol van de rooms-katholieke kerk in de gemeenschap was erg groot. De Oostenrijkse maatregelen in het verleden hadden de afhankelijkheid slechts versterkt. In de beginperiode van het Directoire waren de Fransen erg voorzichtig geweest ten einde de bevolking beter in de hand te kunnen houden. Met de eed van trouw aan de Republiek in 1795 werd de druk allengs opgevoerd. De invoering van de Franse wetten maakte een einde aan het monopolie van de clerus ten opzichte van de burgerlijke stand. De maatregelen tegen de geestelijkheid volgden elkaar snel op. Vanaf juni 1796 werden kerkelijke bezittingen geconfisqueerd, de meeste religieuze gemeenschappen op 1 september 1796 opgeheven en hun bezittingen verbeurd verklaard.

Met de zogenaamde 'bons', een soort jaargeld of pensioen, aangeboden door het Directoire, dienden de religieuzen in hun toekomstige levensonderhoud te voorzien. Deze bons mochten echter uitsluitend gebruikt worden voor de aankoop van de in de negen verenigde departementen gelegen nationale goederen. Ongeveer 20 procent van de geestelijkheid aanvaardde de bons, een aantal deed ze van de hand aan opkopers die zich op deze manier enorm konden verrijken. De Franse bezetter wilde bovendien dat geestelijken zich net zoals andere burgers kleden. Derhalve verbood men hen, na 6 december 1796, nog officiële kledij te dragen.

Bouteville zou deze anti-clericale maatregelen trapsgewijs invoeren. In Frankrijk was de stand van zaken jegens de clerus inmiddels veel verder gevorderd. Men betoogde aldaar dat men de religie niet wilde doen verdwijnen. Het doel was gericht op het onttrekken van het instituut kerk aan gebieden die zij grotendeels of zelfs volledig had beheerst. Deze aangelegenheden dienden door de Staat te worden behartigd. Ook schafte de Republiek de eredienst niet af doch de stoffelijke basis waarop hij berustte werd ondermijnd.⁷⁵

Er volgden geen ingrijpende maatregelen vanuit Rome. Dit paste in het beeld van de kerkpolitiek die gedurende de Franse overheersing gevolgd zou worden. Men prefereerde een ontwijkende houding bij conflictsituaties en men ging principiële uitspraken over regeringsmaatregelen uit de weg. Slechts in hele ernstige gevallen nam men stelling, het liefst intern, waarbij bij voorkeur gestreefd werd naar een verzoening of vergelijk.⁷⁶

De nieuwe commissaris van het departement, Girard, voerde de Franse maatregelen jegens de godsdienst met kracht uit.⁷⁷ Hij stelde terstond na zijn benoeming de onzekere Willemart in Weert gerust. Diens prestatie, de inning van de gedwongen lening, mocht er wezen.⁷⁸

Op 1 september 1796 was inmiddels de wet uitgevaardigd die de opheffing van de kloosters beoogde. Deze wet sloeg in Weert in als een bom. Willemart schreef aan Girard niet te weten wat de geestelijken wilden aantonen met de grimassen die op hun gezichten af te lezen waren. Gedurende vijftien dagen hield men reeds processies die om negen uur 's avonds begonnen en soms tot twee uur 's nachts voortduurden. Recollecten liepen over straat met een kruisbeeld in de hand, om de zoveel meter op de knieën neervallend en de hemel aanroepend voor het behoud van hun klooster. Het liefst had Willemart de meute gewapenderhand uiteen willen jagen voordat deze samenscholingen het bestuur zouden kunnen schaden.⁷⁹

Formeel protesteerde men ook. Prior P. Dams van het Maria Wijngaardklooster der Reguliere kanunnikessen wilde middels een petitie benadrukken dat zijn klooster zich reeds tweehonderd jaar had beijverd voor het onderwijs en de opvoeding van de jeugd. Hij deed een beroep op Girard om te bemiddelen bij de daartoe bevoegde autoriteiten om zodoende dispensatie van sluiting te kunnen verkrijgen.⁸⁰

Evenals elders bleek de geestelijkheid in Weert goed op de hoogte van de Franse maatregelen. Men verkeek zich echter op de persoon van de kantoncommissaris. De overste van het Penitenten-Recollectinenklooster beloofde zelfs voor de belangen van Willemart te zullen bidden. De feitelijke opvattingen van de commissaris waren echter tegenovergesteld, hij kwalificeerde de processies van de geestelijken tegen de afgekondigde maatregelen als 'schurkachtig'.⁸¹

10. Twee aanslagen op commissaris Willemart

Op 25 september 1796 sloeg in de stad Weert de vlam in de pan. Een menigte van ongeveer vijfhonderd personen had zich om negen uur 's avonds verzameld bij de Hoogpoort met het doel de vrijheidsboom op de markt omver te werpen en deze te doen vervangen door een houten kruis. De recollect Regidius Aussems had de menigte hiertoe aangespoord. Willemart, die zich met zijn secretaris Lagrange naar de plaats des onheils spoedde constateerde dat de stenen en piketten, die de boom moesten ondersteunen, reeds verdwenen waren. Een gedeelte van de massa trok zich terug nadat de commissaris hen gesommeerd had weg te gaan. Anderen bleven echter en een zekere Fredis Houben Hanecker uit de Maasstraat gaf de Fransman een vuistslag. Vervolgens sloeg een zekere Kiggen, afkomstig van de Maaspoort, de ambtsdrager diens hoed van het hoofd. Hiertoe aangespoord stortte de menigte zich op Willemart en zijn assistent. Vuist- en stokslagen waren hun deel. Het duurde enige tijd voordat beiden aan hun belagers konden ontsnappen. Willemarts sjerp bleek vertrapt, de ruiten van Lagranges woning waren ingegooid. De vrijheidsboom was uit de grond gerukt. Terstond verzond de commissaris een bericht aan zijn ondergeschikten. Toen dezen op de 'Place de la liberté' aankwamen, was de meute verdwenen. Hoewel het corps municipal de volgende middag de vrijheidsboom zou herplaatsen kon Willemart geen dienst meer doen. Hij moest het bed houden en diende zelfs het opmaken van de rapporten hieromtrent over te laten aan zijn secretaris. Verbitterd vroeg hij om de gewapende macht. Alles was te wijten aan de samenscholingen die nu reeds een maand in Weert woedden. Het buitensporige prediken van de recollect Aussems had deze onrust slechts vergroot. Het was een schande, na het omvergooien van de vrijheidsboom had men demonstratief in processievorm door de stad en voorpoorten gelopen. Alle oprechte 'geux' in het kanton waren hiertegen. Willemart verwachtte tegenmaatregelen, zijn eigen miserabele omstandigheid was ondergeschikt. De daders 'zullen ervan gekend zijn en vervolgt!'⁸²

WEERT le 25me Septembre
l'An 4 de la République Française.

No.

Refour: ~~gri~~
de L'Administration Municipale du Canton de
WEERT.

Aux Citoyens ~~ad~~^{leur} du Département
de la Meuse. ~~Joseph~~

Lebruit Court deus en grays ice queston
les foures du D^e Executif gri tel
ad en ou point etre Maria out dit que
c'est tous Coquin en quoi je soutiens que
nonn j'ai recu de largent. Mais je leur
fortif que de guntmann que j'ai gale
la femme que j'ai recu

Salut et Respect
Willemar

Brief van Willemart aan de Centrale administratie in Maastricht waarin hij de reacties van de Weertenaren naar aanleiding van de opheffing van de kloosters 'schurkachtig' noemt. (RAM inv. nr. 895 f.150).

Welke reactie bracht de opschudding van 25 september op departementaal niveau teweeg? De centrale administratie reageerde terstond. De openbare aanklager van het Tribunal Criminel werd verzocht de daders te vervolgen. Een legereenheid zou hem in Weert moeten escorteren. Willemart kreeg het verzoek vrijwilligers te werven om het klooster van de Recollecten te bewaken opdat eventuele medeplichtigen niet konden ontsnappen. Tegelijkertijd beschouwde men de kloosterleiding medeverantwoordelijk voor het oproer.⁸³ Het bleek echter geen pretje om bewaker te zijn. Een vrijwilliger die bij het klooster op

wacht stond had daarvan de gevolgen mogen ervaren. Onverhoeds hadden enkelen hem met een mes aangevallen waardoor een gedeelte van zijn haar alsmede zijn kraag werd afgesneden. Hij kwam er dus nog redelijk vanaf, vond ook Willemart, wiens lichamelijke toestand op 4 oktober 1796 enige verbetering kende. Hij liep echter met een stok en zijn gezicht zag er niet uit. De commissaris vergeleek zijn hoofd met een geplukte appel die meer dan dertig kneuzingen telde. Inmiddels waren Aussems en Kiggen opgepakt en naar Roermond overgebracht. Fredis Houben Hanecker had de benen genomen.⁸⁴

Als gevolg van de ongeregelheden werden in het kanton Weert op 7 oktober 1796 maatregelen afgekondigd. Daar de Franse republiek geen dominante godsdienst erkende zouden voortaan plechtige samenkomsten buiten de kerk verboden worden. Na zonsondergang moest de kerk gesloten zijn, mocht men geen klokken meer luiden, religieuze kledij dragen, fakkelprocessies organiseren en niet preken buiten het kanton. De municipaliteit was voor de uitvoering van de maatregelen verantwoordelijk en moest eventuele samenscholingen verstrooien.⁸⁵

Girard pleitte ook voor stringente maatregelen tegen dit kanton dat de Republiek schade had berokkend. Hij benadrukte bij Romers, de commissaris bij het Tribunaal in Roermond, Willemarts kwaliteiten als publiek functionaris. De gemeenschap van Weert moest voor diens mishandeling verantwoordelijk worden gesteld. Girard werd in zijn mening ondersteund door Cochon, de minister van politie. De veelgeplaagde Willemart voelde zich echter aan zijn lot overgelaten. De man die een en ander ten gunste van hem moest uitzoeken, Timmermans, de directeur van de jury in Roermond, wekte bij hem weinig vertrouwen. Van de municipale raad in het kanton kon hij eveneens niet veel steun verwachten. De leden maakten zich veeleer zorgen over de vraag of de gemeenschap het honorarium van Timmermans moest betalen.⁸⁶

Intussen ging Willemarts werk gewoon door. Hoewel behoorlijk aangeslagen was deze begonnen met het opmaken van de inventaris van de vier in de stad Weert aanwezige kloosters. Deze zouden door de Fransen als 'nationale domeinen' worden beschouwd.⁸⁷

De voorzitter van het kanton, van Brussel, had inmiddels zijn ontslag aangeboden. De reden die hij aangaf was gelegen in het feit dat dit ambt hem geen voordeel bracht, enkel zijn familie had eronder geleden. Bovendien was zijn vrouw ernstig ziek en behoefde verzorging. Willemart vroeg de goudsmid, voor de vorm, nog drie maanden aan te blijven totdat er verkiezingen zouden worden gehouden. De facto was de commissaris van mening dat de president en de gehele municipaliteit vervangen moesten worden. Hij kon geen enkele geestkracht bij dit bestuur ontdekken. Welk een bekrompen geesten! Alsof er niets gebeurd was waren enkele Weertenaren geld aan het inzamelen voor de recollect Aussems om diens boete te betalen. Tevens inden de ex-burgemeesters, geheel tegen de regels in, gelden bij de burgers zoals dat tijdens het Ancien Régime normaliter gebeurde. Als klap op de vuurpijl vond de wantrouwige Fransman dat zijn naam het slachtoffer was geworden van een lastercampagne.⁸⁸

De centrale administratie schreef op 13 november 1796 terug. Naast de informatieplicht diende Willemart ook eens met de bevolking te communiceren. Dit was een van de voornaamste onderdelen van zijn ambt. De ontslagaanvraag van Van Brussel werd niet gehonoreerd en de commissaris diende terstond een einde te maken aan de onrechtmatige inning van gelden.⁸⁹

Het geluk was niet met Willemart. Op 29 november 1796 reed hij samen met luitenant Reverant, commandant van het detachement in Weert, richting Maaseik. Na gedane arbeid keerden beiden weer langs dezelfde weg terug naar Weert. Men raakte echter bij Kinrooi de weg kwijt. Nietsvermoedend besloten beide mannen bij het dichtstbijzijnde huis de weg te vragen. Maar nadat men had aangeklopt werden zij van verschillende kanten aangevallen door een viertal mannen, van wie één gewapend was met een geweer, de anderen met schoppen en houwelen. Reverant ontving een slag tegen zijn

arm waardoor hij zwaargewond ter aarde viel. Willemart overkwam hetzelfde. Bovendien richtte de man het geweer op hem en raakte de Fransman in het linkerdijsbeen. De commissaris verloor daarop het bewustzijn.⁹⁰

De municipaliteit van het kanton kwam op de volgende dag bijeen. Men besloot het bureau en de kamers van Willemart te verzegelen. Vrederechter van Halen werd verzocht om samen met zijn collega uit Maaseik samen te werken. Ten slotte reisden de burgers Joosten, Nijen, Sijben en Swels naar de plaats des onheils om informatie in te winnen.⁹¹

Girard toonde zich geschokt door deze aanslag die zijns inziens best weleens veroorzaakt kon zijn door toedoen van opruiende priesters. Hij verzocht de openbare aanklager om zelf informatie in te winnen en geen genoeg te nemen met de door de municipaliteit van Weert verstrekte gegevens.⁹²

De toon van deze brief is tekenend voor de situatie die was ontstaan in het departement. Teleurgestelde Fransen die, verbitterd over zoveel kortzichtigheid en onbegrip, de schuld gaven aan religieuzen. Dezen zochten op hun beurt, gekweld door rigoureuze maatregelen, steun bij de bevolking. Zonder twijfel was de meerderheid op de hand van de geestelijkheid hetgeen manifest werd door allerlei vormen van actief en passief verzet.

Het is echter niet waarschijnlijk dat Willemart en Reverant met voorbedachte rade, onder invloed van geestelijken, in een hinderlaag werden gelokt. Daarvoor is de toevalsfactor, 'het de weg kwijt zijn', te groot. Dit zou voor de daders onmogelijk vooraf te plannen zijn geweest. Men had dan met zekerheid een betere plaats voor een hinderlaag uitgekozen. Bovendien zou het doel van de aanslag, de liquidatie van beide Fransen, veel doeltreffender uitgevoerd zijn. Nu bleek slechts een van de vier daders bewapend. Derhalve ligt het voor de hand dat beide functionarissen de vier onaangenaam moeten hebben verrast in hun bezigheden. In paniek geraakt, wellicht bevreesd om betrappt te worden met smokkelwaar, gingen zij over tot actie. Misschien was het een actie om koste wat kost iets te verdedigen. Hoe interessant dan ook, we zullen de waarheid nooit te weten komen. De identiteit van de daders noch hun motieven zouden ooit bekend worden.

In korte tijd behoorlijk fysiek en psychisch op de proef gesteld spuide Willemart zijn gal. Op 28 december 1796 zou Girard van hem opnieuw een verbitterde brief ontvangen. De kantoncommissaris voelde zich op dat moment een 'cadavre' [sic]. Hij toonde zich opnieuw onverzettelijk tegen de geestelijken in Weert die hij medeverantwoordelijk stelde voor zijn toestand. Hij verzocht zijn superieuren maatregelen te nemen. Plichtsgetrouw zond hij een certificaat van de schatting van het klooster der Witte nonnen mee. Willemarts gegriefdheid bleek ook uit de onwil die hij betrachtte ten opzichte van zijn arts en de twee chirurgijns die hem behandeld hadden. Hij vond hun declaratie belachelijk hoog en weigerde ook om maar iets te betalen. Dat kon hij overigens ook niet, daarvoor was zijn salaris te laag. De schuldeisers moesten maar middels een rechtszaak hun genoegdoening zien te verkrijgen. De kantoncommissaris ergerde zich aan Timmermans. In een eerder stadium had de directeur van de jury het hem verboden Noël van Eijberg, stadsomroeper in Weert, te ondervragen. Dit recht was enkel weggelegd voor iemand van de rechterlijke macht. Deze van Eijberg wist er meer van, iemand moest hem toch het bericht hebben gegeven van de bijeenkomst op de vijftiengste september. Timmermans' gedrag was derhalve laakbaar, zijn onkostendeclaratie buitensporig hoog.⁹³

De centrale administratie had Willemarts problemen met de municipaliteit van het kanton doorgegeven aan Bouteville. Deze vond de verstrekte inlichtingen betreffende de competentie van de leden van de raad echter niet voldoende om over te gaan tot vervanging door andere personen. Men behoefde dus nadere uitleg. Willemarts problemen met de raad dateerden sinds eind oktober -begin november 1796, inmiddels was het 30 januari 1797 geworden. De commissaris betoogde dat het in oktober nog mogelijk was geweest de raad te vervangen, nu was er echter niemand meer die, vanwege de godsdienstmaatregelen, een openbare functie wilde accepteren.

Willemart betichtte de gehele municipaliteit van kwaadwilligheid. De manier waarop zij hun taak organiseerden en de onwil om iemand uit hun midden te benoemen die hem zou assisteren bij de uitvoering van de godsdienstmaatregelen zetten bij de kantoncommissaris kwaad bloed. Met uitzondering van de agent van Stramproy mocht wat hem betreft iedereen vervangen worden. Vooral de president 'onzedelijk en onkundig' moest verdwijnen, alleen... hij had geen plaatsvervangers!⁹⁴

De aanbidding van de bons aan de vier kloosters in Weert vormde de hoofdreden voor de onwillige houding van Van Brussel, Joosten, Nijen, Sijben, Bos, Verstappen, Beijis en Stultiëns. Goed geïnformeerd zijnde wat er ging gebeuren wilde men niet in diskrediet raken bij de plaatselijke bevolking.

11. De opheffing van vier kloosters in Weert

Volgens commissaris Pointe, belast met de uitvoering van maatregelen betreffende de nationale domeinen in de gemeenten Achel, Peer, Bree en Weert, waren er in de stad Weert vier 'domaines nationaux'. Het Recollecten- of Minderbroedersklooster op de Biest, het klooster van de Witte nonnen in de Maasstraat, dat van de Reguliere kanunniken in de Molenstraat en ten slotte het klooster van de Penitenten-Recollectinen in de Beekstraat voldeden alle aan de geformuleerde criteria hieromtrent. Pointe zou op 19 januari 1797 een mandaat krijgen om de vooraf geïnstrueerde maatregelen te gaan uitvoeren. Op voorspraak van Willemart was een detachement huzaren van het 16de regiment uit Beringen naar het kanton gestuurd. Generaal Schammerel had dit verzoek van de centrale administratie uit Maastricht gekregen. Dit bestuurslichaam legitimeerde zijn besluit door aan de verbaasde en verraste municipaliteit van het kanton Weert mede te delen dat men twijfels had over de manier waarop de orde kon worden gehandhaafd. De huzaren arriveerden op 3 februari 1797 in Weert en zouden tot 15 april 1797 blijven.⁹⁵ Het bleek een goed voorbereide actie. De Fransen, die geconstateerd hadden dat de bons, die aan de Recollecten en Witte nonnen op 16 januari 1797 reeds waren aangeboden, slechts door één minderbroeder en vier nonnen waren aanvaard, verwachtten grote moeilijkheden.⁹⁶ Willemart kon beschikken over twaalf vrijwilligers uit het kanton. Enigszins wijs geworden over de aard waarop ongeregeldheden in zijn kanton konden plaatsvinden achtte hij dit aantal onvoldoende. Derhalve zocht hij zelf contact met Generaal Schammerel en ging naar Maastricht om inlichtingen te verstreken aan de verantwoordelijke militair die het bevel over de troepen zou gaan voeren. Een aantal dagen na de komst van de Fransen in Weert meldde gardiaan Jacques Ververs van het Recollectenklooster dat er in de nacht van 7 februari 1797 was ingebroken in de sacristie van de kerk. Vrederechter van Halen en commissaris Languesse, die verantwoordelijk was voor de inventaris van het klooster, namen poolshoogte. Men miste vier kandelaars, kazui-fels en mishemden. De inbrekers waren het kloosterterrein binnengedrongen waarna men zich door een ruit te breken toegang verschaftte tot de sacristie, daarbij staande op een kruiwagen.⁹⁷ Bij de Witte nonnen in de Maasstraat bleek overigens ook te zijn ingebroken. Vanzelfsprekend kunnen deze 'vrome diefstallen' geen toeval zijn geweest. Enige Weertenaren, begaan met het lot van de kloosters, hebben getracht nog enige belangrijke artikelen te redden. Om de kloosterlingen niet te blameren werd een inbraak in scene gezet. Het gerucht ging in Weert dat deze spullen bewaard werden in de woning van de arts Janssens in de stad alsmede bij burgers in Nederweert.⁹⁸

Door het accepteren van de bons zijn tal van kloosters aan de totale ondergang ontkomen. Het niet aanvaarden van deze waardepapieren door de kloosterlingen in Weert bleek achteraf dus niet erg verstandig. Het aantal religieuzen dat in Weert de bons had geaccepteerd was aanmerkelijk lager dan elders, met alle gevolgen vandien.⁹⁹

Rome gaf pas in een later stadium aan dat acceptatie van de bons was toegestaan mits men het verworven kloosterbezit weer aan de gemeenschap zou restitueren.

Op 1 mei 1798 bleken van de 1472 kloosterlingen in het departement van de Nedermaas 379 de bons te hebben aanvaard. Dezen hadden voor ruim 4 miljoen francs aan kloostergoederen teruggekocht, goederen ter waarde van 11 miljoen gingen ten gevolge van afzijdigheid over in handen van anderen.¹⁰⁰ Deze goederen waren in het bezit van de burgerij gekomen die, het minst door godsdienstige scrupules geremd, niet voorop liepen het bewind te bestrijden en een relatieve welstand genoten.¹⁰¹ Later bleken ook de adel en speculanten geïnteresseerd in het kloostergoed, een manier waarop men zich buitensporig kon verrijken. Dit fenomeen gold in sommige gevallen ook voor topfunctionarissen in dienst van de centrale administratie en de rechterlijke macht die profiteerden van de situatie.¹⁰²

Ruim drie decaden na de aanbidding van de bons zouden de Recollecten op 9 februari 1797 uit hun klooster worden gezet. Een dag later volgde de ontruiming van het klooster der Witte nonnen. Klokken, inventarisspullen en een groot aantal boeken uit de omvangrijke bibliotheek van het Recollectenklooster werden naar Maastricht overgebracht. Het klooster der Recollecten werd op 23 maart 1797 verkocht aan J. Guillaume, beambte te Maastricht, voor Antonius Hermans, ex-recollect van het klooster te Reckhem. Naar alle waarschijnlijkheid hebben ook buurtbewoners voor de fournering van gelden gezorgd.¹⁰³

De twee andere overgebleven kloosters van de Reguliere kanunniken en de Penitenten-Recollectinen kregen de bons aangezegd op 25 februari 1797. De Fransen namen geen enkel risico en ontruimden beide kloosters reeds de daarop volgende dag nadat men had vernomen dat de kloosterlingen weigerden te accepteren.¹⁰⁴ Deze ontruimingen verliepen niet geruisloos. Militairen waren alert op aanslagen. Kroniekschrijver Reyners uit Meeuwen gaf aan ooggetuige te zijn geweest van de ontruiming van het Regulierenklooster in de Molenstraat. Verbolgen en verontwaardigd spuwde hij zijn gal over zoveel godslasteringen en spotternijen van sommige burgers en 'rampzalige en broodronken soldaten.'¹⁰⁵

12. De verkiezingen van germinal V (maart 1797)

De Fransen beschouwden het als een van de voornaamste taken de assimilatie van de negen Verenigde departementen met de eigen republiek tot stand te brengen. Dit was een niet geringe taak. Sterker nog, de situatie leek meer op een voortgezette bezetting. Onderlinge verschillen tussen de bevolking in de bezette gebieden en de Fransen waren alleen maar groter geworden. Dit bleek voor de eerste maal bij de verkiezingen van 1 germinal V (21 maart 1797).

De belasting betalende burgers voelden zich echter volstrekt niet betrokken bij deze toepassing van beperkte democratische rechten. Het aantal inschrijvingen in de kiesregisters bleek overal gering, het aantal stemmers was vaak nog minder. Behalve in de departementen van de Ourthe en de Nedermaas behaalden conservatieve burgers overal een overwinning. Op grote schaal traden gekozenen af ten einde geen eed tegen de monarchie te hoeven afleggen, anderen traden zelfs zonder eed in dienst.¹⁰⁶ Men was dus zowel tegen Frankrijk als tegen de Republiek, en prefereerde mensen uit het eigen land. Deze gekozenen hadden echter niet het karakter van een nationale oppositiegroep.¹⁰⁷

De uitslag van de verkiezingen van maart 1797 en de concrete uitwerking hiervan waren voor het Directoire de aanleiding tot de staatsgreep van 18 fructidor V (4 september 1797), die een verscherping van de tot dan toe gevoerde politiek betekende.

In het kanton Weert zijn de verkiezingen van maart 1797 enigszins merkwaardig verlopen. Op 15 maart 1797 had men van de centrale administratie de opdracht ontvangen een lijst met stemgerechtigden voor de zogenaamde 'assemblée primaire' samen te stellen. Vijf dagen later verstuurde de municipaliteit een overzicht waarin men de namen en het aantal burgers vermeldde die in het kiesregister waren ingeschreven. In Weertstad bezaten 65 personen het kiesrecht, in de buitenie 211, in Nederweert 300 en in Stramproy ten slotte waren 77 stemgerechtigden.¹⁰⁸

Op 13 april 1797 berichtte Willemart de centrale administratie vanuit Nederkrüchten dat hij naar Weert was gegaan met de intentie de president van het kanton, de municipale raad en de vrederechter te installeren volgens een besluit van 28 maart 1797. Het besluit gaf ook aan dat Weert, haar voorpoorten en de omringende buitenie voortaan slechts één agent en één adjunct mochten benoemen. Volgens de instructie van de centrale administratie zou de installatie in april moeten plaatsvinden, maar in Weert was men al op 29 maart begonnen. Een dag later had men de brief van de centrale administratie ontvangen. Willemart was eigenlijk voor niets gekomen daar de agenten hem vertelden dat zij reeds geïnstalleerd waren. Bovendien had men dit uitvoerig middels opgeplakte proclamaties aan de bevolking medegedeeld.

De kantoncommissaris vroeg zich af of bij het ontbreken van een proces-verbaal de procedure rechtsgeldig was of dat hij een nieuwe kiesvergadering uit moest schrijven om nieuwe functionarissen te kiezen.¹⁰⁹

Het is niet duidelijk wat het antwoord van de centrale administratie is geweest. Het lijkt erg waarschijnlijk dat men de uitslag van de verkiezing voor de assemblée primaire heeft geaccepteerd, wellicht ook vanwege het gegeven dat alle gekozen functionarissen de vereiste eed hadden afgelegd.¹¹⁰

De tweede municipaliteit van het kanton Weert was aldus vanaf 12 mei 1797 in functie. Als president van het kanton zou H. Eyken moeten hebben fungeren doch deze bedankte terstond voor de eer. J. Nijen en P. Keulen waren gekozen als agent respectievelijk adjunct van Weert en omstreken, terwijl J. Sijben en H. Greijmans deze functie zouden gaan vervullen voor Nederweert. In Stramproy werden H. Stultiens en J. Wirijermans gekozen als agent en adjunct. De laatste weigerde echter, waardoor hij later vervangen zou worden door Th. Stals.¹¹¹

De agent municipal van Weert, Jan Nijen, speelde in deze periode een belangrijke rol. Hij mag wellicht als de meest karakteristieke agent municipal worden beschouwd. Wonende op Keent beheerde hij aldaar een boerderij. Die moet nogal groot zijn geweest daar hij over een flink aantal knechten beschikte die het nodige werk verrichtten. Deze relatieve welstand gaf Nijen de mogelijkheid om zich bezig te houden met bestuurszaken. Het kan niet anders of Nijen ambieerde een openbare functie. Over een zeker charisma beschikkend oefende hij zijn invloed uit om de schade van de bezetting zoveel mogelijk te beperken. Een overtuigd republikein is hij waarschijnlijk niet geweest. Zijn positie was labiel, hij dreigde voortdurend, zoals veel van zijn collega's, tussen de wal en het schip te geraken door toedoen van zowel zijn Franse superieuren als zijn plaatselijke medeburgers. Anders dan de kantoncommissaris kozen agenten meestal voor hun eigen gemeenschap. Dat dit niet in dank zal zijn afgenomen door de Fransen is evident. Jan Nijen raakte enige malen in opspraak. Naast het feit dat hij nogal 'vergeetachtig' was werd hem door Willemart verweten dat hij niet actief genoeg optrad tegen smokkelaars. Verschillende malen moest hij zich tegen beschuldigingen verweren, veelal met succes omdat de aantijgingen aan zijn adres heel moeilijk te bewijzen bleken. Bovendien kwam steeds weer hetzelfde kardinale punt terug: de Franse bezetter kon heel moeilijk geschikte plaatsvervangers vinden. Nijens optreden als openbaar functionaris is wel heel merkwaardig als wij het volgende bericht lezen: 'Aen den borger van de broek geeft aan den bringer deeser 25 pond van het alderslegste hoij [sic] dat uwe in het magazijn hebt.'¹¹² Nijen gaf het niet gedateerde briefje waarschijnlijk mee aan iemand die de Nederlandse taal niet machtig was. Dat kwam nogal eens voor; zelfs zijn baas, Willemart, beheerste de volkstaal niet. Bovendien zou genoemde burger van de Broek in een later stadium ook nog betrokken raken in een smokkelzaak van Engelse koopwaar. Nijen, die hem waarschijnlijk goed kende, werd toen laksheid verweten.¹¹³ Al met al lijkt het erg aannemelijk dat dit soort treffende notities kenmerkend moeten zijn geweest voor de omgang tussen burgers en hun bestuursafgevaardigden in de municipaliteit van het kanton.

Departement
De la
Nieuwe Infanterie

Tableau des localités des fonctionnaires publics du Canton de Weert.
Savoir.

Communes	Noms des Fonctionnaires	Qualité de leur Fonction	Qualité de leur Fonction	Observations
la Ville, Bourgoye et hameaux de Weert.	M. de la Haye. M. de la Haye. M. de la Haye. M. de la Haye. M. de la Haye. M. de la Haye.	22 Juges, ans	22 Juges, ans	Observations: 1) chez de la Haye.
de Weert.	M. de la Haye. M. de la Haye. M. de la Haye. M. de la Haye. M. de la Haye.	22 Juges, ans	22 Juges, ans	Observations: 2) chez de la Haye.
de Weert.	M. de la Haye. M. de la Haye. M. de la Haye. M. de la Haye. M. de la Haye.	22 Juges, ans	22 Juges, ans	Observations: 3) chez de la Haye.

Le Préfet s'adresse aux Juges et aux Juges de la Cour de Weert.
et s'adresse aux Juges de la Cour de Weert.
et s'adresse aux Juges de la Cour de Weert.

Overzicht van de tweede municipaliteit van het kanton Weert. (RAM 871 f.72).

In meer of mindere mate lijkt deze kwalificatie ook op te gaan voor Jan Sijben, de agent van Nederweert. De nieuwe agent van Stramproy, Henri Stultiens, vervulde zijn taak voor het oog minder diplomatiek. Hoewel hij een dominante rol vervulde in het dorp zou hij in een later stadium in diskrediet geraten wegens vermeende malversaties. Bovendien ging Stultiens nogal losjes om met de verplichting om de vergaderingen van de municipale raad bij te wonen; veelal was hij afwezig.

13. De laatste maanden van Willemart

Na de ontruiming van de beide kloosters was commissaris Willemart regelmatig afwezig; vanaf het moment waarop de tweede aanslag in Kinrooi had plaatsgevonden kwam dit vaker voor. Vermoedelijk combineerde hij zijn dienstreizen naar Maastricht met een bezoek aan de geneeskrachtige bronnen in de omgeving van Valkenburg; een en ander om zijn gekwetste lichaam en zijn aangeslagen gemoed enigszins te doen herstellen.

Vanwege het feit dat Willemart regelmatig afwezig was moest hij de controlerende taken aan zijn ondergeschikten laten. Die bleken niet zo gemotiveerd en de onrust in het kanton nam hierdoor allengs toe.

Bovendien trad er in het voorjaar van 1797 een stagnatie op met betrekking tot eenvoudige politiezaken. Mede op last van de vrederechter vroeg de municipaliteit of de kantoncommissaris vervangen mocht worden door de agent municipal Jan Nijen. Deze vervulde ook reeds titulair de functie van voorzitter van het kanton. Het antwoord van de centrale administratie liet lang op zich wachten. Hoewel de brief uit Weert reeds op 10 mei 1797 verstuurd werd, kreeg men pas op 4 augustus 1797 een positief antwoord. Kennelijk was men in Maastricht nogal huiverig om klakkeloos op het Weertse voorstel in te gaan, men wist wat voor vlees men in de kuip had!¹¹⁴

Willemart had, na twee aanslagen tijdens zijn ambtsperiode in het kanton Weert, zijn oog inmiddels laten vallen op een andere functie. Doch een en ander zou nog heel wat voeten in de aarde hebben. De veelgeplaagde kantoncommissaris werd lang door zijn superieuren in het ongewisse gelaten; pas in september 1797 werd zijn ontslaaanvraag geaccepteerd. Hij moest echter, als nieuwe kantoncommissaris van het kanton Valkenburg, de voorkomende taken in Weert blijven vervullen totdat er een opvolger zou zijn gevonden. Uiteindelijk zou hij pas in maart 1798 in Weert worden opgevolgd, terwijl hijzelf in februari 1798 zou worden benoemd als commissaris bij het Tribunal Correctionnel van het arrondissement te Roermond. Terstond vroeg hij ontslag als kantoncommissaris van Valkenburg.¹¹⁵

Het zouden geen gemakkelijke maanden worden. Op 19 april 1797 meldden douanebeambten, die gelegen waren aan de Bataafse grens, dat er op grote schaal gesmokkeld werd. Men had volgestapelde karren gezien die, vergezeld door gewapende mannen, de grens passeerden.¹¹⁶ Dit nieuws kwam Girard via Willemart ter ore. Boos over de onwil van de agenten om huiszoekingen te verrichten vroeg hij de centrale administratie rigoureuze maatregelen te nemen. Alle incidenten herhalend gaf hij aan dat deze nodig waren daar anders de toestand in het kanton Weert funest zouden worden. Hij pleitte voor een algehele ontwapening waarop militairen zouden moeten toezien. Gewapende smokkelaars moesten uitgeschakeld worden.¹¹⁷

De centrale administratie reageerde niet bijster snel, pas op 24 mei 1797 vroeg men aan generaal Chabert om veertig manschappen naar Weert te sturen. Deze soldaten moesten natuurlijk ergens kunnen verblijven, derhalve zocht men in Weert een kazerne. Zowel de ruimte als het geld dat er mee gemoeid was zag men in Weert als een probleem. Uiteindelijk werden de militairen ondergebracht in het logement van Frencken, die overigens enige jaren op het hem toegezegde geld kon wachten.¹¹⁸

Inmiddels bleek de spanning in het kanton te zijn opgevoerd. De hoofdcontroleur der douane, Prettiguy, meldde op 22 juni 1797 dat inwoners het voorzien hadden op zijn bureau. Men

had het omsingeld en wilde de aanwezige koopwaar die zich aldaar bevond meenemen. Middels patrouilles, samengesteld uit soldaten die zich in het kanton bevonden en de zogenaamde 'garde municipal', wilde de municipaliteit een einde aan deze malversaties maken.¹¹⁹ Het geduld van Girard was echter op, hij besloot een compagnie soldaten te sturen om een eind te maken aan alle onrust, zo deelde hij de municipale raad op 3 juli 1797 mede.¹²⁰

In de nadagen van zijn carrière in Weert werd Willemart geconfronteerd met een nieuw fenomeen. Middels een rondzendbrief op 7 september 1797 had Girard zijn ondergeschikten formeel verplicht iedere tien dagen een rapport te sturen van de actuele stand van zaken in hun kanton. De décadaire rapporten, die later ook maandelijks zouden worden opgemaakt, moesten volgens vastgestelde criteria aan de departementscommissaris worden verstrekt. Girard maakte uit deze documentatie een samenvatting die hij, evenals zijn acht collega's, in rapportvorm deed toekomen aan zijn superieur, de minister van Binnenlandse Zaken. Deze kreeg ook een rapport van de centrale administraties van de negen departementen. Door een vergelijking tussen beide rapporten te maken verkreeg deze aldus een indruk van de toestand in een departement. Het spreekt vanzelf dat deze rapporten een weerspiegeling geven van het dagelijks leven van de bevolking in deze bewogen overgangperiode. Willemart maakte zijn eerste décadaire rapport reeds op 7 juli 1797 en zou er in Weert totaal acht maken. De onderwerpen waarover hij schreef hadden vooral betrekking op de handhaving van de openbare orde, de inning van vorderingen en bijzondere aangelegenheden.

Drie dagen na zijn eerste rapport kon hij al iets actueels mededelen. Op 19 juli 1797 was in Stramproy de vrijheidsboom uit de grond getrokken. Omdat Stultiëns, de agent municipal, verwachtte dat het niet rustig zou blijven zond Willemart tien soldaten naar het dorp.¹²¹

'Sinds er troepen zijn gaat alles goed', meldde de kantoncommissaris op 2 augustus 1797. Hij hield zich op dat moment bezig met de afrekening van belastingen die nog resteerden uit de tijd dat de burgemeesters die hadden moeten innen. Tevens moest iedereen die handel, industrie, een ambacht of een zelfstandig beroep uitoefende een zogenaamd patent betalen aan de Republiek. Schoorvoetend, vol tegenzin voldeden de Weertenaren uiteindelijk aan deze belastingvorm. Daar kwam nog bij dat Willemart slechts met grote moeite de ambtenaren belast met de verdeling van de algemene belastingen in beweging kon krijgen. Om een eind te maken aan de ongeregelde heden in het kanton verzocht Willemart Girard geen wapenvergunningen te verstrekken, behalve aan burgers die goed bekend waren. De municipaliteit was volgens hem veel te gemakkelijk met het verstrekken van 'certificaten van burgerzin.'¹²²

Een week later zou er in Frankrijk een volstrekt andere interpretatie van burgerzin manifest worden: de staatsgreep van 18 fructidor V (4 september 1797) zorgde voor een abrupte politieke koerswijziging. Wederom brak een nieuwe periode van de Franse Revolutie aan.

(wordt vervolgd)

Noten:

1. Gemeentearchief Weert (GAW). Oud-administratief Archief Weert (OAW), inv. nr. 5 f. 61.
2. GAW, Documentatie (DOC), inv. nr. 214, xerokopie 10. Handschrift (Hs) van Jan Moonen uit Tungalroy 1778-1826.
Jan Moonen werd in 1756 geboren in het dorp Tungalroy. Hij heeft daar zijn hele leven gewoond, bleef ongehuwd en overleed aldaar rond 1841. Moonen verdiende, naast zijn inkomsten als imker, onder meer zijn brood met het vervoeren van goederen. Dat deed hij niet alleen voor autochtone opdrachtgevers, maar ook voor Oostenrijkers, Fransen en Pruisen. Af en toe schreef hij de resultaten van zijn karrevrachten op in een aantekenboekje. Ook dagelijkse gebeurtenissen, veelal lokaal van aard, kregen soms een plaatsje.
3. 'Chroniek der Stad Weert van 1784 tot 1804' van L. Goofers, ed. J. Habets, in: Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg (PSHAL) 25 (1888) 382.
De kroniekschrijver Lambert Goofers woonde op de Biest in Weert vlak naast het Minderbroedersklooster. Goofers is naar alle waarschijnlijkheid in 1722 geboren en spoedig na het jaar 1802 overleden. Hij begint zijn handschrift met de datum 'Weert den 10 april 1790' en geeft het de titel: 'Een kort verhael of

- beschrijvinge ten tijde van Keyser Joseph den tweede en van de Brabanse Patriotten, beschreven door Lambertus Goofers'. Dit impliceert dat hij voor de beschrijving van eerdere gebeurtenissen uit zijn geheugen moest putten of uit vroegere aantekeningen. Goofers beschrijft zijn observaties waarheidsgetrouw. Hoewel Goofers een van de deelnemers aan de tocht naar Roermond was, speelde hij geen actieve rol in de Franse periode.
4. Hs. Jan Moonen, 13-14.
 5. OAW, inv. nr. 5 f. 95, f. 97, f. 101.
 6. OAW, inv. nr. 5 f. 98.
 7. Hs. Jan Moonen, 15-16.
 8. Ibidem, 17.
 9. SOBOUL, A. De Franse Revolutie deel 2 1793-1799. Amsterdam, 1979, blz. 398-402.
 10. SOBOUL, blz. 389.
 11. PIRENNE, H. Geschiedenis van België V. Brussel, 1926, blz. 71, en L.J. ROGIER en M.G. SPIERTZ. Limburg in de Franse tijd, in: Limburgs Verleden II. Maastricht, 1967, blz. 696.
 12. ROGIER, blz. 673.
 13. Kroniek van Jan Reyners uit Meeuwen (1789-1802), ed. J. Grauwels. Hasselt, 1964, blz. 84.
 14. Kroniek Reyners, blz. 75-76. Er waren o.a. assignaten van respectievelijk 300, 200, 100 en 30 livres, alsmede van 15 sols.
 15. Ibidem, blz. 78-83.
 16. Hs. Jan Moonen, 41-42. Deze kloosterlingen werden ook wel Witte nonnen van Maria Wijngaard genoemd.
 17. ROGIER, blz. 679. Dit betekende dat in de stad en de buitenie van Weert de burgemeesters van 1794, Henri Eyken en Peter Keulen, in 1795 vervangen werden door Leopold van den Eynden en Adriaen Huysmans. De laatste burgemeesters die benoemd zouden worden, waren Gisbert Beerenbroek en Joseph Verstappen. In Nederweert en Stramproy waren dit respectievelijk Jean Trouwen en de burgemeesters Pierre Smeets en Pierre Sweels.
 18. Rijksarchief Limburg Maastricht (RAM). Archieven van het arrondissement Maastricht en van het departement van de Nedermaas 1794-1814, inv. nr. 870 f. 210.
 19. PIRENNE, blz. 71, en FRANÇOIS, L. Collaboratie op het einde van de 18de en het begin van de 19de eeuw, in: Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis (BTNG) VIII (1977) 1-2, blz. 183.
 20. Kroniek Reyners, blz. 81.
 21. GAW. Nieuw-Archief Weert (NAW), inv. nr. 2183.
 22. NAW, inv. nrs. 2178 en 2180.
 23. NAW, inv. nr. 2181, en Chroniek Goofers, blz. 395.
 24. Chroniek Goofers, blz. 399.
 25. Ibidem, blz. 396-397, en Kroniek Reyners, blz. 98. Jan Reyners sprak zelfs over een bedrag van 80000 lives (!).
 26. NAW, inv. nr. 2183. Deze petitie werd ondertekend door Peeter Loomans en 'de vrouw van J. Janssens' (een arts).
 27. NAW, inv. nr. 2181.
 28. Ibidem.
 29. NAW, inv. nr. 2184.
 30. NAW, inv. nr. 2181.
 31. Ibidem.
 32. ROGIER, blz. 678.
 33. SPIERTZ, M.G. Maastricht in het vierde kwart van de achttiende eeuw. Assen, 1964, blz. 137-138.
 34. Passinomie ou collection complète des lois, décrets, arrêtés et reglements généraux qui peuvent être invoqués en Belgique VII, 79 art 1-4.
 35. Het tijdstip waarop de telling plaatsvond was in feite een relatieve factor. In tijden waarin geoogst werd, kon het bevolkingsaantal bijvoorbeeld door het inschakelen van tijdelijke arbeidskrachten toenemen. De tellinglijst van 1 fructidor IV (18 augustus 1796) gaf voor het kanton Weert een totaal van 9088 inwoners. Gegevens, voortkomende uit tellingen die op 3 frimaire V (23 november 1796) en 21 nivôse V (10 januari 1797) zijn gehouden, noemden respectievelijk 9799 en 8999 inwoners. Het totaal aantal inwoners van het departement van de Nedermaas werd bij deze laatste telling bepaald op 214566.
 36. RAM, inv. nr. 1065.
 37. Louis-Ghislain de Bouteville du Metz, geboren te Albert (Somme) op 28 april 1756, was advocaat, voorzitter van de rechtbank van Pérenne, nationaal agent te Luik en commissaris van het Directoire Exécutif van de Ourthe. Van 21 december 1795 tot 15 februari 1797 vervulde hij het ambt van commissaris-generaal van de negen Verenigde Departementen. Bouteville is de grondlegger van de Franse administratie in België.
 38. GODECHOT, J. Les institutions de la France sous la Révolution et l'Empire. Parijs, 1951, blz. 410-411. POULLET, P. Les institutions françaises de 1795 à 1814. Brussel, 1907, blz. 189. HARDENBERG, H. Inventaris der archieven van het arrondissement Maastricht en van het departement van de Nedermaas (1794-1814). 's-Gravenhage, 1946, blz. lviii-lix. ELIAS, H.J. Geschiedenis van de Vlaamse gedachte. Antwerpen, 1963, blz. 40-41. HENDRIKX, L. Het kanton Mechelen tijdens de Franse overheersing november 1794 - mei 1800. Licentiaats-verhandeling Katholieke Universiteit Leuven, 1967, blz. 66-71.

- PEETERS, HENRI. Het kanton Bree tijdens de Franse Revolutie. Bree, 1985, blz. 45-49. SOBOUL, blz. 398-402.
39. PEETERS, blz. 46-49.
40. HARDENBERG, H. Inventaris van de archieven der rechtscollages, alleensprekende rechters en rechterlijke ambtenaren van 1794 tot 1841 gefungeerd hebbende op het grondgebied van de tegenwoordige Nederlandsche provincie Limburg. 's-Gravenhage, 1949, blz. 44 en 15.
41. Ibidem, blz. 29-32.
42. SOBOUL, blz. 406-431.
43. De arts Joseph Walter Haex (23-3-1758 - 31-3-1830) gold al tijdens het Ancien Régime als een van de informele leiders van Weert. Wellicht geporteerd van de ideeën van Van der Noot, een van de toonaangevende figuren tijdens de Brabantse Omwenteling van 1787, gaf hij samen met pastoor J. Janssens leiding aan een groep Weertenaren. Deze burgers, verontwaardigd over de politiek-economische en religieuze maatregelen van de Oostenrijkse keizer Jozef II, trokken naar Roermond en gijzelden aldaar drie vertegenwoordigers van het Hof van Gelre (Zie hiervoor ook: A.F. Spee Het kanton Weert tijdens de Franse overheersing. Een lokale bestuursanalyse ten tijde van het Directoire (1795-1799). Scriptie M.O.-B Geschiedenis. Weert, 1991, blz. 42-47). Haex weigerde tot tweemaal toe een nominatie tot kantoncommissaris. Hoewel gediensig aan de Franse bezetter, bleef hij consequent weigeren een ambt te aanvaarden. Desalniettemin bleef de Weertse arts een belangrijke rol op de achtergrond spelen.
44. RAM, inv. nr. 4344.
45. Er werd n.l. beslag gelegd op zijn bezittingen waarvan er op 28 april 1800 zelfs een aantal zou worden verkocht. Costerius volgde een bepaalde tactiek om de bezittingen te behouden. Hij kocht ze zelf op en liet zich dan wegens wanbetaling met opzet vervolgen. Vervolgens verzocht hij de overheid om uitstel van betaling, waardoor hij een belangrijke tijdswinst boekte.
46. RAM, inv. nr. 4344.
47. RAM, inv. nr. 4350.
- Jacques Antoine Willemart, geboren te Belval (Departement van de Marne), solliciteerde op 34-jarige leeftijd naar een functie bij het Departement van de Nedermaas. Voor die tijd was hij kapitein bij het negende Regiment der Artillerie geweest. Een ongeval maakte een eind aan zijn militaire carrière. Willemart vervulde de functie van kantoncommissaris in het kanton Weert van 13 januari 1796 tot 4 oktober 1797. Hierna werd hij kantoncommissaris in Valkenburg waarna hij op 2 februari 1798 in dienst trad als commissaris bij het Tribunal correctionnel in Roermond.
48. Onder magistraat dienen hier de 'oude ambtenaren' van Weert, Nederweert en Stramproy te worden verstaan, zoals burgemeesters, schepenen en gezworenen die waren overgebleven.
49. RAM, inv. nr. 870 f. 90.
- Volgens deze lijst maakten de volgende personen deel uit van het bestuur voor de stad Weert: F.J.J. Costerius en G. Beerenbroek, assessors; J. Coolen, schepenen, en H. Eijken, M. Janssens en J.H. Bos, gezworenen. Van de voorpoorten werden M. Knapen als schepenen en A. Saliemans als gezworene vermeld, en van de buitenie stonden J. Verstappen als burgemeester, J. Nijen, H. v.d. Craen en Janssen als schepenen, en P. Verstappen, J. Knapen, Beelen en J. Gielissen als gezworenen op de lijst geplaatst. De magistraat van Nederweert noemde de volgende personen: J. Trouwen, burgemeester, de schepenen M. Caris, J. v. Boggert, H. Greijmans, J. Laenen, K. Bongers, L. Soutemans en H. Trouwen, en de gezworenen S. Sijben, C. Bokholts, J. Tindemans, G. Saers, J. Sweron, J. Theunissen en G. Hulskens. Ten slotte gaf men voor Stramproy de namen van 'slechts' twee ambtsdragers weer: P. Smeets en P. Sweels, beiden burgemeester.
50. RAM, inv. nr. 4291 en 895 f. 39.
51. NAW, inv. nr. 2207 en RAM, inv. nr. 870 f. 210.
52. RAM, inv. nr. 4291.
53. Henry Bloemarts (11-5-1772 - 26-4-1839) was secretaris van de magistraat van Weert en Nederweert tijdens het Ancien Régime. Tijdens de Franse overheersing behield hij, na een kort intermezzo, deze functie en werd tevens griffier van het vrederecht. Bij de komst van Napoleon werd Bloemarts, die inmiddels ook een notarisstudie voltooid had, maire van het kanton Weert. Na de Franse tijd was hij tot 1830 burgemeester van Weert.
54. RAM, inv. nr. 895.
55. RAM, inv. nr. 4291.
- Jean Louis Rogier, geboren in Neuvilly (Departement van de Maas), was 29 jaar oud, toen hij op 15 december 1795 als Commissaris van het Directoire Exécutif benoemd werd. Voor die tijd was hij werkzaam geweest in financiële en administratieve functies. Rogier vervulde zijn taak als commissaris tot 21 augustus 1798. Als gevolg van een beschuldiging tegen hem wegens omkoperij werd hij vervolgd en uit zijn ambt ontzet. Hoewel hij niet schuldig werd bevonden, was herbenoeming niet mogelijk. Rogier verliet daarop deze streken.
56. RAM, inv. nr. 4291.
57. Ibidem.
58. Ibidem.
59. Ibidem.

60. Ibidem.
61. RAM, inv. nr. 895 f. 40.
62. RAM, inv. nr. 895 f. 40a.
63. RAM, inv. nr. 895 f. 72.
64. RAM, inv. nrs. 870 f. 209 en 895 f. 70.
65. RAM, inv. nr. 4291.
66. RAM, inv. nr. 870 f. 209.
67. RAM, inv. nr. 895 f. 45 en 98.
68. Jean-François van Halen, geboren op 30 mei 1762, advocaat, werd bij aanvang van de Franse overheersing vrederechter in Weert. Later zou hij als rechter worden benoemd in Maastricht en gold hij als een van de voornaamste kandidaten voor de opvolging van Girard.
69. RAM, inv. nr. 895 f. 98.
70. Ibidem.
71. Bulletin des Lois de la Republique française II (Parijs 1793-1804) 30, nr. 208.
72. RAM, inv. nr. 895 f. 74.
73. RAM, inv. nrs. 737 en 4284 f. 86.
74. RAM, inv. nr. 4291.
75. PIRENNE. Geschiedenis van België VI, blz. 156.
WERVEKE, H. VAN. Vestiging van het nieuwe regime in het Zuiden 1795-1799, in: Algemene Geschiedenis der Nederlanden (AGN) IX. Utrecht, 1956, blz. 41.
DEVLEESHOUWER, R. Zuidelijke Nederlanden tijdens het Franse bewind 1794-1814, in: AGN II. Haarlem, 1980, blz. 196.
PRENEEL, L. Godsdienstig leven in de Zuidelijke Nederlanden 1794-1814, in: AGN XI. Haarlem, 1980, blz. 48.
76. KESSEL, P.J. VAN. De houding van de Romeinse Curie tegenover de Franse Revolutie en de tegengestelde effecten in de Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden, in: Tijdschrift voor Geschiedenis (TvG) 86 (1973) 536-540.
De houding van de Romeinse Curie ten opzichte van de houding van de geestelijkheid ten tijde van de Franse overheersing kwam in historiografische publikaties meerdere malen aan de orde. Veelal was er in dat geval sprake van twee stromingen: historici die de Franse maatregelen tegen de godsdienst sterk afkeurden en zelfs veroordeelden en een meer liberale stroming die naar nuancering zocht en minder gespeend was van religieuze dogma's.
77. Nicolas Girard werd in 1767 geboren in Savigny in Bourgondië. Als militair nam hij deel aan de slag bij Fleurus in 1794. Na een driejarige carrière in het leger was hij plaatsvervanger van de openbare aanklager bij het criminele gerechtshof te Luik. Hier ontmoette hij zijn latere superior en vriend Bouteville. Na een functie als commissaris te Eupen werd hij op 27 april 1796 aangesteld tot departementaal administrateur in het departement van de Nedermaas. Bouteville benoemde hem op 24 augustus 1796 tot departementscommissaris. In juni 1799 nam hij vanwege interne intriges ontslag.
78. RAM, inv. nr. 4348.
79. NAW, inv. nr. 253.
80. NAW, inv. nr. 1849.
81. RAM, inv. nr. 895 f. 150.
DOMITILLA, M. Geschiedenis van het zusterklooster aan de Beekpoort te Weert (1662-1797). Oirschot, 1961, blz. 128. De schrijfster veronderstelde ten onrechte dat Willemans [sic] de godsdienst (nog) niet vijandig gezind was en dat hij noodgedwongen bij de Fransen in dienst was getreden.
82. NAW, inv. nr. 240 en RAM, inv. nr. 4310.
83. RAM, inv. nr. 771.
84. RAM, inv. nr. 4310. En niet Willemart zoals M. Spiertz beweert op pag. 153 van 'Maastricht in het vierde kwart van de achttiende eeuw'.
85. NAW, inv. nr. 37 en RAM, inv. nr. 771 f. 11.
86. RAM, inv. nr. 877 f. 126.
87. 'Chroniek van de heerlijkheid Weert, getrokken uit de stadsrekeningen, charters en andere oorspronkelijke bescheiden: eerste komst der Franschen en Fransch bestuur 1792-1813', ed. A. Flament, in: PSHAL 29 (1892) 197-198. Bedoeld worden hier het Recollecten- of minderbroedersklooster op de Biest, het klooster van de Witte nonnen in de Maasstraat, dat van de Reguliere kanunniken in de Molenstraat en ten slotte het klooster van de Penitenten-Recollectinen in de Beekstraat.
88. RAM, inv. nr. 896 f. 17, 36 en 36a.
89. RAM, inv. nrs. 895 f. 151, 152 en 153, en 896 f. 17 en 19.
90. RAM, inv. nr. 771 f. 139.
91. Ibidem.
92. RAM, inv. nr. 4285 f. 18.
93. RAM, inv. nr. 4310.
94. RAM, inv. nr. 896 f. 48.

95. RAM, inv. nr. 771 f. 152 en 152a.
96. HABETS, J. en W. GOOSSENS. Geschiedenis van het tegenwoordige bisdom Roermond en van de bisdommen die het in deze gewesten zijn voorafgegaan IV. Roermond, 1927, blz. 58.
97. RAM, inv. nr. 1187.
98. WELY, DANIEL VAN. Bibliotheken te Weert in beslag genomen in 1797, in: De Maasgouw 68 (1954) 181.
99. OP 1 mei 1798 had in Tongeren 47% van de geestelijken de bons aangenomen, in Roermond 37%, in Venlo 42%, in St. Truiden 30%, in Maastricht 17% en in Hasselt slechts 5%. Voor Weert gold ook een bescheiden percentage van 7%.
100. ROGIER, blz. 685.
101. VAN WERVEKE, blz. 60.
102. ROGIER, blz. 683.
103. Chroniek Flament, blz. 202, en chroniek Goofers, blz. 408.
104. VAN WELY, blz. 181-183.
105. Kroniek Reyners, blz. 93-96.
106. DEVLEESHOUWER, blz. 194-195.
107. ELIAS, blz. 53.
108. RAM, inv. nr. 934 f. 22, 24 en 25.
109. RAM, inv. nr. 999.
110. RAM, inv. nr. 871 f. 56.
111. RAM, inv. nr. 871 f. 72.
112. NAW, inv. nr. 2181.
113. RAM, inv. nr. 896 f. 118.
114. RAM, inv. nr. 896 f. 161.
115. RAM, inv. nr. 4305 f. 81 en 89.
116. RAM, inv. nr. 772 f. 35.
117. RAM, inv. nr. 772 f. 37.
118. RAM, inv. nr. 772 f. 36 en inv. nr. 737.
119. RAM, inv. nr. 772 f. 48.
120. RAM, inv. nr. 772 f. 49.
121. RAM, inv. nr. 772 f. 62.
122. RAM, inv. nr. 4318, kantonverslag Willemart, 19 thermidor V (12 augustus 1797).
123. RAM, inv. nr. 4318, kantonverslag Willemart, 11 fructidor V (28 augustus 1797).